

TANULMÁNYOK

A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

KISFALUDY KÁROLY ELBESZÉLÉSEI

(Az író születésének 170. évfordulójára)

Írta: BENKŐ LÁSZLÓ

Bessenyei György magyar nyelvű versei mellett német nyelven írta első elbeszéléseit a XVIII. sz. harmadik negyedében [1]. Félévszázad múlva jelentkező első novellistáink viszont már olyan magyar nyelvet szólatatnak meg, amelynek közvetlen frissessége, természetes könnyedsége, kifejező ereje ma is élőnek hat. (Fáy, Kisfaludy egyik-másik novellájára gondolok). A közbeeső félszáz évet a *román* egyeduralkodása tölti ki [2].

Ez a néhány adat pontosan megjelöli a magyar széppróza kialakulásának útját, csak össze kell kötnünk a megjelölt állomáshelyeket.

Bessenyei kísérlete arra utal, hogy a XVIII. sz. vége felé irodalmunkban is megjelenik a prózai elbeszélés igénye. Nem véletlen, hogy ez az igény ekkor mutatkozik meg, valamint az sem, hogy a magyar szépprózai műfajok (novella, regény) kialakulása éppen úgy kísérő jelensége a polgárosodó életnek, mint amilyen velejárója volt hajdan a naiv éposz kiformalódása az őskommunizmusból rabszolgaságba forduló társadalomnak [3].

Az az alaptétel, hogy a gazdasági és politikai élet változásaiból társadalmi és kulturális változások nőnek ki [4], a reformkorban a novella kifejlődésében is igazolást nyert. A polgári élet alakulása, a polgári szalonélet kifejlődése magával hozza az *almanach* divatját [5]. Az *almanach*-nak pedig elengedhetetlen velejárója, műfaja a rövid lélegzetű, prózai elbeszélő írásmű: a román, majd fejlettebb testvére: a novella [6].

Hogy a román, amelynek sem a valósághoz, sem a magyar élethez nem vagy alig volt köze, nálunk is termékeny talajra találhatott, könnyen érthető. Hiszen olyan korról van szó — a XVIII. sz. végén és a XIX. sz. elején — amikor a könyvvásárlás és olvasás csak szűk társadalmi rétegre korlátozódik. Mégpedig olyanra, amelyik kapva-kap minden német és francia könyvön, de a magyar nyelvet és a magyar könyvet egyaránt lenézi [7].

Ennek a közönségigénynek hű kiszolgálói a külföldi vagy ilyen mintára készült románok, amelyeknek — Kazinczy szavai szerint — »nincs gondok a nyelvre, stílusra, az elme játékaire, csak a szerelem, kifejlődését olvassák, nézik« [8].

Hogy teljes képünk legyen a román hatalmas térhódításáról, egyeduralkodó helyzetéről, amelyet a XVIII. sz. utolsó és a XIX. sz. első ne-

gyedében elfoglalt, idézzük fel — György Lajos nyomán — P. Horváth Ádám nekikeseredett kísérletét. Kénytelen — úgy mond — történeti, földrajzi, csillagászati, metafizikai, vallásbölcseleti fejtegetéseit »tudományos románba« foglalni, mert olyan világban élünk, hogy a romános öltözet nélkül már sem a tudományok nem kellenek, sem az erkölcsi tanítások [9].

Ilyen körülmények közt nagyra kell becsülnünk azt a fordulatot, amelyet a magyar irodalom megtett ahhoz, hogy a merőben idegen román helyett magyar levegővel töltse meg a széplelkű olvasók szalonjait, hogy a rémmesés ábrándvilág helyett a reális életből merítse tárgyát, hogy öncélú erkölcsi érték nélküli szórakozás helyett humánusra nevelő, jövőt építő és nemzeterősítő műveket alkosson és népszerűsítsen.

Hogy ez a fordulat megtörténhetett, hogy az idegen román helyett létre jöhetett a magyar novella (majd a regény), azt elsősorban a reformkorszak beköszöntése tette lehetővé [10]. De hogy a reformkor megnyitotta járatokon az új tartalommal telítődő magyar irodalom — jelesen a magyar novella-irodalom — elindulhatott, e műfaj első képviselőinek vitathatatlan érdeme.

Ebből a nézőpontból egyszersmind megvilágosodik előttünk Kisfaludy Károly irodalomtörténeti jelentősége is. Hiszen működését csak az elfogult, vagy tendenciózus kiegyezéskori irodalompolitika akarta túlbecsülni [11]. Ma világosan látjuk, hogy Petőfinek volt igaza, amikor Kisfaludyt közepszerű tehetségnek tartotta [12]. Valóban, Kisfaludy Károlynak nem eredeti tehetsége, hanem az a képessége jelentős elsősorban, amellyel meglátta a kor szükségletét, s az éppen adott társadalmi helyzethez mértén munkálni tudta a magyar irodalom fejlődését.

A régi irodalmi eredményeket felhasználó, a saját egyéniségén átszűrő s a jövő fejlődését szolgáló képessége talán éppen onnan ered, hogy Kisfaludy nem volt a társadalom nagy problémáinak szintézisét megtalálni képes lángész, mint Katona; nem volt a jelenségek mélyére néző filozófus-politikus, mint Kölcsey; s nem volt még »poeta-doctus« sem, mint Kazinczy. Ő csak egy volt a közönségből, a nemesi közönségből — aki azonban megszabadulva osztálykorlátainak jelentős részétől, világosabban látott, nagyobb távlatokban gondolkodott, és elfogulatlanabb hangon szólhatott, mint kora nemesi társadalmának túlnyomó része.

Hogy idáig jutott, ahhoz nehéz »iskola«-éveket kellett eltöltenie. Birtokos nemesi osztályhelyzet és igény, hagyományos katonatiszti könyvelői és pénztelenség, apai gyűlölet és kitaszítottság, művész nyomorgás és kényérkereső kísérletek, teljes reménytelenség és hirtelen közönségsiker jelzik nemcsak az ifjú Kisfaludy Károly életpályájának kibontakozását, hanem megannyi tünetét annak az alakuló, forrongó korszaknak is, melyben a régi, feudális nemesi életforma elkerülhetetlen csődjé már fenyegetően megmutatkozott, de a helyét elfoglaló új rend: a polgárság kialakulásának nem voltak meg a társadalmi-történelmi feltételei [13].

Ezért maradt gyökértelen, társadalmi bázis nélkül Kisfaludy Károly. Ám, ami végzeté lett egyénileg, szerencséje az irodalomnak: Élete félresiklott; a keresés, az őrlődés, a folytonos alakulás és kísérletezés idő előtt derékba törte életpályáját. De a nemesi rendből való kiszakadása lehetővé tette, hogy kötetlenebbül, bírálóbóbb szemmel lássa az életet, s így —

talán tudtán és akaratán kívül, de kora szükségletének megfelelően — előkészítője legyen az újjáalakulásnak, a reformkornak.

Igy lett Kisfaludy Károly a születő reformkor szócsöve. Ezt a feladatot tölti be akkor, amikor egymás után szólatatja meg a darabjait a színpadon. Ezt, amikor sok fáradozással és áldozattal megteremti irodalomnépszerűsítő zsebkönyvét. S ezt, amikor a nemesi közönség — ő úgy véli, az egész nemzet — ébresztgetéséhez vezető utat meglátva, új meg új eszközökkel, az irodalom új meg új műfajainak megszólaltatásával fáradozik a meglett út kiszélesítésén [14].

Ebben a megvilágításban érthetjük meg és értékelhetjük novellairói tevékenységét is. -

1. Műveinek javarészt drámái alkotják. Ezeket írta először, ezekkel foglalkozott élete végén, ezekkel aratta első sikereit. Az Auróra első évfolyamában is egyfelvonásos színművekkel szerepel (s néhány kisebb költeménnyel). Tehát 1821-ig semmi nyoma az elbeszéléseknek. Az első Auróra 1820. októberében közölt tervezetében két elbeszélés szerepel. Ezek meg is jelentek az évkönyvben. Az egyik Mailáth János »Villi Tánca«, Kisfaludy Sándor regéire emlékeztető, de még sokkal inkább romános, rémitő elemekkel sűrített, kétségtelenül kerekded történet. (Egyetlen értékes vonása a népi hiedelem beszövése). A másik Döbrentei dalgályos, romantikus története: »A kenyérmezei diadal«.

Hogy ezek az elbeszélések Kisfaludyt nem elégitették ki, könnyen érthető. Az ő korérzéke kritikai, mi több, önkritikai érzékkel párosult. Követelményeket támasztott az irodalmi művekkel szemben, s kritikai mértékében igényesebb volt Kazinczynál [15].

Az a kitűnő gyakorlati érzék, amellyel drámáin keresztül megtárlta az utat kora társadalmához, azt is megláttatta vele, hogy többféleképpen jobban lehet a közönség érdeklődését felkelteni. Drámáinak sikere tudatosította benne az irodalom nagy hazafiság-ébresztő, nemzet-erősítő jelentőségét. Felismeri, hogy az elbeszélések »két fronton is hatást tehetnek aktualitásukkal: egyfelől a liberális nemesi bírálóat erősítésével a feudális nemesi álláspont ellenében, másfelől a dicső nemzeti múltba visszanező romantika erősítésével a Habsburgok hűveivel szemben mutathattak rá a reformok útjára« [16]. A nemzet haladást jelentő rétegét Kisfaludy abban a polgári értelmiség-féle csoportban látja, mely a vidéki magányt a városi, természeténél fogva inkább egymás felé forduló, közösségibb életformával kezdi felcserélni. Egyben a napóleoni háborúk után kialakult vidéki elszigeteltséget jelentő gazdálkodás helyett a közügyekhez, a közösségi élethez vezető városi foglalkozásokra tér át. Ennek megfelelően a társadalmi élet is alakuláson megy keresztül: A vidéki kúriák eszemisom dárídózásai helyett, ill. mellett kifejlődik, s már szellemi igényeket is támaszt a városi szalon-élet. A szalonok közönsége számára — e jelzett kettős irodalmi cél érdekében — igen alkalmas eszköz a novella, hiszen ezen keresztül is lehet közvetlenül szólni a közönséghez; főleg a szalonizlésnek megfelelő almanach-csomagolásban.

Igy érthető, hogy az első drámái sikersorozat után, a színpadi dicsőség kellős közepén Kisfaludy Károly nem elégszik meg a csupán olcsó közönségsikert jelentő »tatári művekkel«, hanem látóköriben szélesedve, művelődésben mélyülve, hivatásban tudatosodva igyekszik újabb meg újabb utat törni a nemzeti küzdelmek sikerét előmunkáló irodalomban.

Novellairásán is végighúzódik az a két vonás, mely már első drámáiban is — bár ott inkább még csak ösztönösen — fellelhető, s mely Kisfaludy munkásságára éppen úgy jellemző, mint a születő reformkor egész irodalmára: a múlt dicsőségét bátorításul idéző hang (Tatárok), és a jelen nemesi világának bírálata (Kérők).

Ha irodalmunkban nem Kisfaludy Károly lett is az elbeszélés műfajának első művelője, de ő teremti meg mind az igazi társadalmi novellát, mind pedig a történeti elbeszélést.

Irodalomtörténetünk nyilvántartásában Fáy szerepel a novella (pontosabban a vignovella) műfajának első képviselőjeként [17]. Fáy András első elbeszélését: a »Különös testámentumot« (1818) Kisfaludynak feltétlenül ismernie kellett. Elképzelhetetlen, hogy egy olyan ügyes, körültekintő szerkesztő, mint ő, ne gondolt volna Fáyra akkor, amikor az első Auróra anyagát összeállította. Igaz, hogy ennek nem találjuk nyomát. Mikor Kisfaludy Gaal Györgyhöz írott levelében közli az Auróra első számának tervezet tartalmát, két novellát említ. (Mint láttuk, a két elbeszélés meg is jelent.) Majláthról ismételtelen beszél, de Fáyról nem esik szó [18]. Annál meglepőbb, hogy Fáy András az »Elkésések« c. novellájához megjegyzi: »készült 1822-ben az Auróra számára, de körülmények miatt abban nem jöhetvén, csak 1824-ben jelent meg Kedvcsapongásaimban.« Mit jelent ez a különös és szokatlan jegyzet, amelyből a sértett önérzet hangja is kicsendül? Fáy tehát irt novellát az Auróra számára akár Kisfaludy felkérésére, akár anélkül. Novelláját vagy még az első Aurórába szánta, vagy — még valószínűbb — az első Auróra gyenge elbeszélései láttán vette kezébe a tollat. Ha Kisfaludy válogathatott volna a novellákban, akkor feltételezhető lenne, hogy egyszerűen nem közölte Fáy írását, mint ezt Szinnyi gondolja [19]. Sokkal valószínűbb, hogy Fáy novellája csak későn jutott Kisfaludy kezébe. Amikor pedig megkapta, már készen voltak első saját elbeszélései, és kialakulhatott benne Súlyosdi témája is. Ezt nem akarta keresztelni Fáy hasonló tárgyú írásával. Fáy viszont mintegy saját elsőségét akarja igazolni a rokon téma esetében. (Az »Elkésések« is egy többször nősülni akaró, de mindig lemaradó nemesről szólnak; egyébként azonban semmi kapcsolat vagy azonosság sincs a két elbeszélés között).

2. Kisfaludy elbeszéléseinek sorát a »Vérpohár« nyitja meg. (1822.) Romantikus, érzelgős rémtörténet telítve a német lovagi románok elemeivel, a fiatal szív érzelmére nem tekintő kegyetlen apával, ifjú szerelmesek titkos találkozásával, a csalódott szerelmes öngyilkosságával stb. A novellát Szinnyi igen gyengének, minden korrajz és minden valószínűség nélkül valónak mondja, melyben élő alakokat, jellemzést hiába keresünk, stílusa is dagályos, erőltetett [20].

Mindebben teljesen igaza van. Ám helytelen az a módszer, hogy komoly tárgyú novellairodalmunk ez első fecskéjét a XX. sz. mértékével mérjük, kiragadva az irodalomtörténet fejlődési láncolatából. Kétségtelen, hogy a »Vérpohár« még a románok jellegzetes motívumaiból épül fel. De hogyan? Rövidsége — alig hatoldalnyi terjedelme — ellenére jellemzi a drámái (értsd: lovagi drámái) jelenetek egész halmazát sűrítő, jelenetező készség, mely az elbeszélés pergő, fordulatosságot biztosítja. Aligha lebecsülhető érdeme Kisfaludynak, hogy a románt sikerült kibújtatnia agyonviselt, hűséges jelmezéből: a végtelenségig részletező, unalmas terjengősségből.

Az is Kisfaludy javára írandó, hogy a novella meséjét a messi múltba (XIII. sz.) helyezi vissza. Ily módon is kifejezésre jut, hogy a rémtörténet világa elmúlt. A rövid utóhang pedig mintegy a jelenhez kapcsolás és önigazolás törekvéseire mutat.

Formálisnak tetsző, lényegtelen mozzanat, mégsem hanyagolható el (1822-ben!), hogy a cím alatt a szerző közli a műfajt: *novella*. Nem egyedülálló jelenség régi irodalmunkban, de feltűnő, hogy Kisfaludy éppen ezt az írását jelöli novellának az egyidejűleg megjelenő három elbeszélés közül. Nyilván azért, mert tudta, hogy — korábban — ez felel meg legjobban a német mintára szabott ízlésnek. Tehát egyrészt jelezte a széplelkű olvasóknak, hogy itt kereshetik azt, amire várnak. De ugyanakkor — nagyszerű közönségnevelő érzékével — azt is kifejezésre juttatja, hogy írása már nem *román*.

Végül tanulságos a »Vérpohár« — mint fontos láncszem — abból a szempontból is, hogyan enyhül majd a román korában még véres tragédiát jelentő téma szelid románcná a »Szép Ilonkában«. (Valószínű, hogy az elbeszélés címének is ilyen utórezdülése jelentkezik Vörösmarty »Vérnász« drámacímében.)

Mindez arra utal, hogy Kisfaludy már az első — maradandó értékűnek egyáltalán nem mondható — novellájában is azt a feladatot szolgálja, amely egész működésére legjellemzőbb: a születő reformkor modern szellemét plántálgatja irodalmunkba. Abba az irodalomba, amely sok tekintetben még ekkor — a XIX. sz. harmadik évtizedében is — XVIII. századias, stagnáló állapotában szunnyadozott [21].

Komoly érdeme Kisfaludy Károlynak, hogy a »Vérpohár«-fajta novella már nem elégitette ki. Már ebben az első elbeszélésíró évében (1822) új, realisabb, saját kora hangját sokkal hívebben tolmácsoló megoldását keresi a novella műfajának. Ezt a feltevést igazolja az 1823-as Aurórában megjelent másik két elbeszélése: »Barátság és szerelem«, »Tollagi Jónás viszontagságai«.

3. A »Barátság és szerelem« már a költő saját korát tükrözi. A társadalmi problémáknak olyan mélyreható ábrázolását, mint a műfaj kiemelkedő ekkori képviselőiben, egy »Michael Kohlhaasban« vagy »Köpönyegben« ugyan hiába keresnénk, nemcsak ebben a történetkében, hanem Kisfaludy többi novelláiban is. De a cselekmény, a jellemek, a költő itt-ott elrejtett megjegyzései félre nem érthető módon utalnak a múlt század harmadik évtizedébe induló s a reformkor nagy fordulatát egyre jobban érlelő, érző kor, a polgárosodás felé haladó Magyarország képére. Ez a kép egy-egy pillanatfelvételen mutatkozik. Bennük a költő jóval többet fejez ki, mint azt első percre vélnők.

Az elbeszélés hőse egy helyét nem találó birtokos nemes, Anyeginnek egy szerény rokona, ki a gazdálkodásban már nem lát életcél. Külföldön csatangol, hazatér, tivornyázik, majd ebből is kiábrándultan főfájásról, álmatlanságról panaszkodva, valami súlyos betegség képzeletében »szeneveleg«. Fölöslegesnek érzi magát a világban, céltalannak látja életét, minthogy az »elbitangolt belső erő nem képes kívánt partra, hová egykor a csapongó kincseit raká le, juthatni.« Tehát bevonul irodalmunkba a »spleen« motívum.

Kisfaludy későbbi novelláiban, színdarabjaiban is vissza-visszatérő kép ez, mely a különködő nemes alakjában kap ábrázolást. Egy a régi

feudális életforma csődbejutását magán viselő nemesét, akinek itt még nagyon homályosan, sematikusan megrajzolt alakja csak sokkal később, Mikszáthnál, Móricznál válik erőteljes realitássá.

Élesebbre vetíthetjük a korképet, ha a novella másik, pozitívabb szereplőjét is szemügyre vesszük: Rényi ügyvédet. Rényi a honoratiorrá vált nemes típusa, aki szorgalmasan tanult, majd »törvényre adván magát« — »szorgalom és szerencse által« — birtokra, becsületre vergődött.

Alakjában tehát a nemesi származású, de már liberális gondolkodású értelmiség vagy legalábbis ennek kissé naiv elképzelése ismerhető fel.

Kisfaludynak már ebben az első társadalmi novellájában megmutatkozik az a magatartás, az az állásfoglalás a kor kérdéseivel szemben, amelyre bizonyos fokú világnézeti dilettantizmus jellemző. Az a dilettantizmus, amelynek hordozója világosan látja a nagy változásoknak, az átalakulásnak a szükségességét, a régi feudális-nemesi életforma csődjét s a polgárosodás bekövetkezését, de görccsösen ragaszkodik előjogaihoz. Nem tud elképzelni olyan életformát, mely a nemességet megfosztaná életlehetőségétől, sőt vezető szerepétől. Ez a felfogás, mely egyaránt messze elmarad Költsey ideológiailag fejlett, az egész magyarság problematikáját atfogó távlatától, Bacsányi forradalmi élességétől vagy Katona konfliktus-sűrítő erejétől, nemcsak Kisfaludy egyéni sajátossága, hanem korának a reformkorba induló múlt századnak legtöbb haladó, gondolkodó fiáé, a szűk látókörű, de reformista útra vágó reformnemességé. (A birtokos nemes jogutódaként szereplő Rényi-féle értelmiség alakjai nem ismeretlenek későbbi irodalmunkban sem, Vörösmarty Ligetijében, Jókai fiskálisaiban új meg új alakban kelnek életre.)

A Rényi által képviselt — s a novellában igen tetszetősnek rajzolt életforma mellett a költő elitéli a kapitalizálódó társadalom olyan elősdi figuráit, akik nem becsületes úton akarnak vagyont szerezni. Ez pedig annyival inkább fontos, minthogy Kisfaludy Károlynak nemcsak elbeszéléseiben, hanem valamennyi, saját korát ábrázoló művében a vagyon a központi probléma. E körül forog minden. Ezért jelentős, hogy már első vígjátékaiban elmarasztalja a léhűtő, hozományvadász kérőt. (Széhlázy), ugyanígy Bajszövvő uzsorást (Nem mehet ki a szobából), szintúgy novellánkban Sírházy doktort, ezt a hitvány kuruzslót, akit méltán és találóan nevez a »halál ágensének«. Ezt a megjelölést már a Tudományos Gyűjtemény egykori recenzense is elismerő helyesléssel emelte ki [22]. Elismerésünk csak fokozódik a novella első sorainak mesteri jelenete után; nagy-szerű ábrázolást kapunk itt a nagyképű, de minden tudás nélküli, áldoktorról: »... az ajtó zörren, és Sírházy doctor bukkan elé; lassú, kiszabott léptekkel közelít, s „Hogy vagyunk?” mond, „mint állunk, kedves úr” s egyenest kéz után nyúlva rejtélyes vizsga szemekkel, bölcs ránczokba húzott homlokkal a pulsust tapogatja. — „Most is csak a régiben sinlődöm” mond Kétesy; melyre tudós „hm, hm” lön a válasz.»

Amellett sem mehetünk el közömbösen, hogy Kisfaludynak minden nemesi szűklátókörűsége ellenére is mindig van egy-két tekintete az elnyomottak felé. (Legerőteljesebben a »Stibor vajdában«, meg két történeti vígjátékában a »Mátyás deákban« és a »Hűség próbájában«, de úgyszólván minden szindarabjában és novellájában felbukkan e vonás). A »Barátság és szerelemben« is megtaláljuk a teljes rokonszenvünket megnyerő öreg Illyést, akinek mindjárt első zsörtölődése későbbi nagy

utódját: Bencét juttatja eszünkbe. Ugyanaz a patriarchális viszony úr és szolga között, ugyanaz az önzetlen szeretet, odaadás és hűség jellemzi. Illyést, mint Toldi régi, hű cselédjét. Lényegtelen mozzanat, mégis Rényi-Kisfaludy demokratizmusa szólal meg, amikor a »jámbor ősz alig lelte helyét, hogy Rényi őt most is, mint hajdan, bácsikának nevezé«. Az a Rényi, aki az egykori szegény neveltfiúból »híres ügyvéd lön, ... hinton jár, s maholnap tudj isten! mi vál még belőle.« Illyésnek ez a morfondírozása — akárcsak az imént Sirházy bemutatása — egyike Kisfaludy pillanatfelvételekkel dolgozó, jelenetező művészi vonásainak, éppen a novella műfajában igen jól érvényesülő, élénkítő, ábrázoló készségének.

A novella többi mellékalakja, a néhányszavas szereplők is társadalmi, a költő korára jellemző figurák. Így Szendrey, a régimódi parlagi nemes típusa, »Pontyi« utóda, akinek alakját itt még csak egy-két sematikus vonás mutatja, hogy majd a »Csalódások« Mokányában annál sikerültebben keljen új életre.

A másik kikoszorózott kérő (s mint ilyen, kedvelt szereplője költőnknek) Halkandy. Bemutatásával már társadalomkritikát is gyakorol az író. Halkandy ui. »meg vala győződve *fonák* eltökéléssel: hogy a magyar nemes életcélját eléri, ha törvényt tanul, s növénylétét általszenderegve végre meghal. Más tudományra nálunk nincs szükség gondolá, s így minden egyéb kultúra nélkül is nagy polcra léphetőnek képzelgé magát; azért a törvényen szerencsésen általesvén, a másik ponthoz fogott... azért jött, látott és győzedelmül kosarat nyert.«

Ezzel a megint jólsikerült novella-jellemzéssel tehát Kisfaludy világosan kimondja ítéletét azokról a kalandorokról, akik a csődbejutott gazdálkodás helyett most a hivatalba kapaszkodnak, mint mentőcsónakba. Vagyis újra megerősíti, hogy lényeges különbséget lát a Rényi-féle, új, existenciát becsületes, szorgalmas munkával teremtő s a hivatallal, házassággal szédelgő, léha nemes között.

Rényi pályafutása, életmegoldása Kisfaludyt is vonzotta. Amit Rényi Kétesy naplójába ír, nyilván a költő saját jelmondata is:

*Nincs sors, nincs hatalom, ha erőd van küzdeni magaddal,
Légy szabad, állhatatos, s mennyei pálma tiéd.*

E szép gondolatból kicsendül Kisfaludy nemes szándéka. Az, — amit életével is bizonyított —, hogy meg akar szabadulni a nemesség konzervatív korlátaitól, s a szabadabb életformára vágyik. Az a gúnyos elmarasztalás, mely Halkandy jellemzésében mutatkozott, szintén Kisfaludy reális, egészséges érzékére, társadalombíráló készségére utal.

Még inkább költőnk javára billenti a mérleget hazaszeretete. Ez a lelkes patriotizmus, mely első drámaiban még fülsértően harsog, de itt már lényegesen finomabb hangszerelésben jelentkezik. Midőn Kétesy »céltalan tévelyg a világban«, s eszébe jut hazája, »minthogy idegen fénytől a szív nem melegszik, hazafelé indul:«

Mert az ember házi állat,
S bár mint nyomják itt a vállat
Az életnek terhei.
Édesebbek sebjei.

Még konkrétanban jelentkezik Kisfaludy hazafisága Rényi szavaiban:

»Neked — mondja Kétesynek — ismét világba kell lépned, hazádat megismerned, hogy annak hasznos polgára lehess.«

Nem konkrét társadalmi program ez még. Nem a polgári haladást tudatosan valló szándék, (hiszen még csak a huszas évek elején vagyunk). Mégis jelentős lépés előre már ez a tendencia is: a nemességnek ki kell jutnia vidéki elzárkózottságából, elszigeteltségéből; érdeklődni, foglalkozni kell a közügyekkel! Ez a »Barátság és szerelem« legfőbb eszmei mondani-
valója.

Már ebben az elbeszélésben — vagy talán éppen itt leginkább — szembetűnő Kisfaludy novelláinak nyelvhasználata és szerkezeti felépítése.

Az író határozottan elfordult a »Vérpohár« dagályos, romános stílusától, természetesebb, könnyedebb és tömörebb nyelvhasználatra törekszik. Sikerül is megközelítenie a novella-követelte, a köznyelvihez közelálló stílust. A »Vérpohár« és a »Barátság és szerelem« egybevetése világosan megmutatja az író nyelvi tudatosságát. Ime a »Vérpohár« néhány mondata: »Hedvig érzéseinek mindenikéből feszengő tűzlélek sugárzott fel, mely magas tettekben vágyott kiömleni szabadsága zárai közül... A visszás intézés által belsőjében felforgatva, bizonytalanul szállongott a férfileány csapongó képzelgéseinek szövevényein...« A »Barátság és szerelem«-ben is megtaláljuk még ennek a dagályos, a románokra jellemző stílusnak a nyomait, megtűzdelve a nyelvújítás merész szavaival: »Lina — ez ártatlan lélek, ki távol minden hiú fénytől, nem tudva díseit csendesen virágza; kinek indulattól nem érintett szíve szabadon, de szerényen lebedez az élet felé.« De ez a stílus már korántsem uralkodó a novellában. Minduntalan felhangzik a költő egészségesebb, üdébb, tisztább hangja: »De alig szunnyad el, éktelen hortyogás felébreszti; ez a kalmár, gondolja s egy ideig hallgat, jobbra balra forog, utóbb füttyöl, ujjjaival kopog, öklével dobog, mind hasztalan: folyvást harsog a kalmár tág torka; végre vánkosát veti hozzá, Rényi titkon nevet, a kalmár fordul, s újra trombitál; Kétesy lassan felkel, gyöngéden megrázza az alvót, kívén, hogy kimélje mellét. Erre csend lön, s Kétesy elalszik.« E kétféle stílus csaknem olyan pontosan szétbontható, mint a levegő oxigénre és nitrogénre. Az elbeszélésben általában természetes, köznyelven igyekszik beszélni az író. Csak akkor esik vissza a dagályos, mesterkélt stílusba, amikor az elbeszélés fonalát megszakítva, a novella menetéből mintegy kiköppenve, elmélkedni kezd. Ahogy ismét visszatér a cselekmény folytatásához, újra átvészi az egyszerű, közvetlen elbeszélő stílust is.

Stílusát már nemcsak a természetes könnyedségre törekvés, olykor a képek tömör halmozása jellemzi, (mint főntebbi idézeteinkből láttuk), hanem a játszi hajlékonyság, humor és ellentéteken alapuló jellemző erő is.

»Egy fiaspulyka, mely Kétesynek kocsiból szálltakor hátára ugrott, a vastag fogadósné vékony szava, az udvarló, ki megbotlott s Kétesyt leönté; ecetes bor, sötét étkek, egy vak koldus csikorgó hegedűje, Illyés jókedve, Rényi türelme, mindezek sínleték vele elhagyott magányát.«

— »Azért jött, látott és győzedelmül kosarat nyert.«

— »Rényi karjaiba akart dőlni, Lina lábához omol.«

— »(Szenderynek) egy tekintet elég volt megtudni elkéstét, itt látom nászra, nem vőlegényre van szükség.«

Utaltam arra, hogy Kisfaludy sikeresen alkalmazkodik a novella mű-

faji jellegéhez, amikor egyetlen, rövid, felvillanásnyi pillanatképpel tud találóan jellemezni. Nemcsak jellemezni, hanem helyzeteket teremteni, cselekményt bonyolítani, színszerűen pergő jeleneteket bemutatni is. Idézzük fel az elbeszélés kezdő vagy záró képét. Mindkettőben az öreg Illyésről van szó. Az ő szavaival kezdődik és végződik a novella: »Gyöngesség, más semmi« — »Mennyekző, más semmi.« Két játékos formula. Szándékos azonosságuk kétségtelen, de milyen sokatmondóvá alakulnak két, határozottan ellentétes helyzetben. Az első Illyés »magában dörmög« főcsóválva, kedvetlenül rakosgatva a gyógyszereket, mintegy kifejezéseül, aláhúzásaként annak, hogy minden, ami itt — Kétesy házában — történik, értelmetlen, nincs célja, az élet csak haszontalan időpocsékolás, tengés-lengés. Az elbeszélés végén ugyanez a nehézkes, szöszmötölő öreg fűrgén nyugtalanul szaladgál szerte a faluban, fontoskodik, s örömmel »rikkantja« el magát a kérdezőknek, hogy »mi történik az uraságháznál? ... Mennyekző, más semmi!«

Milyen ügyes szerkezeti összefogása az elbeszélésnek, s mennyi változás történik közben. Maga a szerző tizenkét részre osztja a tizennégy oldalnyi kis elbeszélést, melynek színtere is többször változik. Kétesyék alig egyoldalnyi fogadóbeli kalandja közben egész kis vígjáték pereg le előttünk hét szereplővel. Ime, hogyan mozgatja őket Kisfaludy nem színpadi párbeszéddel, hanem néhány soros helyzet-elbeszéléssel: »Rényi anyja lábára hág, ki felsikolt; arra ismét hátra iram, s a sötétben úgy a kalmárba ütközik, hogy az a kályhának tántorog, s azt behorpasztja, ő pedig hosszan a padlóra zuhan s egy cserépbe vágja balkezét. Most közönséges a zavar; Rényi világot kiált, az asszonyok fohászkodnak, a kalmár sopánkodik, a fogadós tüzet akar ütni, de siettében mindig csak a körmét s nem a kovát találja; s káromkodik. Nagy későn érkezik Illyés, s gyertyát gyűjt.«

Ez a kis részlet elárulja, hogy Kisfaludy az elbeszélésben igen ügyesen kamatoztatja drámaírói tapasztalatait. Drámaíró gyakorlatán keresztül edződött meg a novella tömörségéhez, sűrítéséhez kitűnően illeszkedő művészete. Ez a sajátossága még inkább jelentőséget nyer a kor másik jelentős, úttörő novellistájával, az őt megelőző Fáy Andrással való összehasonlításban.

4. Fáy — mint tudjuk — a vígjátékban megelőzte Kisfaludyt. Csakhogy a »nemzet napszámosának« elbeszélő módja lényegesen különbözik Kisfaludy Károlyétól. Fáy is realitásra törekszik. Ő is társadalmi kérdéseket vet fel (élesebben, mint Kisfaludy), az ő novelláiban is központi kérdés a vagyon. A cselekményt, az elbeszélés menetét azonban minduntalan megszakítják az elmélkedő reflexiók akár az »első szerelem bájos érzeményszeréről«, akár — még inkább — az erkölcsi tanulságok hangsúlyozásáról esik szó. Természetes is, hiszen Fáy kezében inkább nevelő, mint művészi eszköz volt a toll. (Ha e kettő tökéletes harmóniában lett volna nála, nyilván sokkal előrébb lenne helye irodalomtörténetünkben.) Ezért volt számára alkalmas műfaj a tanító mese, de ezért tűzdeli tele többi írásait is a nevelésről, tudásról, nőülésről, Horácról, Epicurról, a klasszikusok olvasásáról, a szépről, az őszinteség hiányáról stb. stb. szóló gondolatokkal. E téren igen leleményesnek is mutatkozik (pl. az útfélen talált, axiomákkal teleírt emlékkönyv részleteinek bemutatása »A Bélyteki-házban«. Ezzel az előadásmódjával Fáy megteremti szépprózáinkban

az eposzi szélességű stílusformát, amelynek hatalmas iskolája fejlődik majd Eötvöstől Veres Péterig. (Természetesen széles skáláját találjuk a világirodalomban is Fieldingtől L. Tolsztojig és Stefan Zweigig.)

Ez a kétféle előadásmód — a részletező elmélkedő meg a jelenetező tömörítő — a legjellemzőbb Fáy, ill. Kisfaludy szépprózájára, egyszerűsmind ez a leglényegesebb különbség kettejük között. Mindkét stílusirány gazdag folytatását fellelhetjük irodalmunkban. (Nem is volna érdektelen e kettős út nyomon követése Fáytól Veres Péterig, ill. Kisfaludytól Szabó Pálíig.) A körülményeskedő, kényelmes lassúság, a szélesen hömpölygő, tempósabb előadás »A Bélteky-házban« a magyar regény alapjait rakja le, Kisfaludy gyorsmenetű, sűrítő írásai — a »Mit csinál a gólya«-val az élen — pedig az irodalmi anekdota első képviselői lesznek [23].

5. Az a sokoldalúság, amely Kisfaludy költői művében a dráma, líra és epika vonalán egyaránt megmutatkozik, egyetlen műfajon belül is érvényesül. Ha szembetűnő a »Vérpohár« s a »Barátság és szerelem« elmentéte, ámulatunk még fokozódik a költő újabb bravúráján, amikor — még mindig a novella műfaji keretén belül maradva — ugyanebben az évben (1822) megírja »Tollagi Jónás viszontagságait«.

Ebből az elbeszélésből elsősorban a levélforma tűnik szembe. Miként a »Vérpohárnál« a »novella« jelzés, úgy itt a »tulajdon leveleiből« megjegyzés hívja fel a figyelmet a műfaji különbségre. (Ezt persze a gondos szerkesztő változatosságra törekvésének is kell betudnunk.)

Maga a levélforma már nem új irodalmunkban. Elég itt a nem is olyan sokkal előbb napvilágra került Mikes-leveleket idéznünk (1794). De valószínűbb, hogy nem hazai példák, hanem inkább külföldi, hasonló írásművek sikere ösztönözte Kisfaludyt erre a kísérletre.

A korabeli irodalom gazdag anyaga tág teret enged a legkülönbözőbb feltevéseknek. Így pl. a »Tudományos gyűjtemény« 1821-es évfolyamában »a legújabb francia literatúrának« áttekintése keretében olvashatunk »azon tetszésről, mellyel néhány esztendőkkal ezelőtt Dem. Lespinasse levelei fogadtattak (s amely) sokkal nagyobb volt, mint sem, hogy azoknak kiadónójuk ne gondolkozott volna arról, hogy ugyanazon forrásból, melyből az elsők folytak, másokat is ne keressen fel.« [24] Az »Auróra« megindulási időszakában Kisfaludy teljes erejével törekedett a siker biztosítására. Figyelmét nyilván nem kerülte el semmiféle olyan jelenség, amely ezt a sikert előbbre segíthette. Egyáltalán nem lehetetlen tehát, hogy e kis közlemény nyomán fogamzott meg a Tollagi-levelek gondolata. Ezt a feltevést erősíti az időbeli megfelelés is, valamint az a tény, hogy Kisfaludy neve ott szerepel a Tudományos gyűjtemény előfizetői között. (Persze, itt tartalmi kapcsolatról nem lehet szó, csupán a levélformának mint ötletnek felhasználásáról.)

Maga Tollagi egyik új felbukkanása annak a jellemsorozatnak, amelynek többé-kevésbé eltérő, de rokon alakjait Perföldy, Halkandy, s a »Pártütők« asszessora képviseli. Egyes vonások — Tollagi falusi nótárius lesz, a világot-megismerés szándékával tartózkodik a fővárosban, naivsága minduntalan valami ostoba kalandba sodorja, minden együgyűsége mellett sem ostoba ember, rokonszenvűnket megnyeri — mindezek a tulajdonságok felidéznek a sorozat első típusát, Gvadányi Peleskei nótáriusát.

Figyelembe véve azt a Tollagi-levelekből amúgy is kitetsző s a Kisfaludy maga megnevezte szándékot, hogy a nevetség által akar os-

torozni, nem lehet vitás az az eszmei rokonság, amely Gvadányi és Kisfaludy írása közt fennáll. Csakhogy míg Gvadányinál a szatíra külsőségek ellen irányul (pl. ruházkodás) s a régi világ visszasóvárgását fejezi ki, addig Kisfaludy azzal a határozott céllal küldi Jónását vidékről Pestre, hogy tanuljon, világi tapasztalást szerezzen, ismerje meg az eleven életet; mert »míg az ember szűk határ között él, magát okosnak tartja; ha kilébb lép, látja, mennyit kell még tanulnia.«

A főváros képe is nagyot változott a peleskei nótárius óta. Tollági már nem valamelyik földijéhez állít be, hanem a »Remény« fogadóban száll meg, honnan — baráti tanácsra — bérelt lakásba költözik, mert az jobban illik egy divatos arszlánhoz. Kávéházi ifjak közt talál barátokat, a színházban már nem karddal ront a nézőtérre, hanem kifütyüli a primadonát. Valóságos kultúrtörténeti tárházra bukkanunk a Tollagiban, melyben a múlt század huszas éveinek Pestje, polgári élete sokszínű, változatos képsorozatban jelenik meg. Nyomában sokkal könnyebb eligazodnunk azon a Pesten is, mely Nagy Ignác romantikus kalandjainak színhelye lesz.

Tollagiban már nem a vidéki nemesség, a földbirtokosság világa tárul elénk; itt már a nagyvárosban kialakult polgári élet zajlik. A novella alakjai már ennek az életformának képviselői. Maga a főhős ugyan még vidéki, később falusi nótáriussá, tehát hivatalnökká alakuló nemes, aki még tájékozatlanul, ügyetlenül mozog a városi utcákon. Nehezen igazodik el az újmódi szokásaiban. Barátja, Lépfalvy viszont már a szemfüles, minden hájjal megkent, alapjában véve nem rossz, de nem is nagy értékű, apja zsebéből élő aranyifjú, a másfél század előtti »jampi«.

A vagyon képviselője ebben a világban már nem a birtokos nemes, hanem a gazdag kereskedő, akinek felesége egész ékszerkirakatot hordoz a kezén. Ez a pózoló, látszatra dolgozó társadalom jelentkezik az olyan apró mozzanatokban is, mint az, hogy az előkelő ifjak nem a fogadóban laknak, hanem bérelt lakásban, hogy inast tartanak, párbajoznak stb. (A párbaj-jelenet arra is fényt vet, hogyan változott a régibb hemzedékeknek még komolyan vett, meggyőződéssel vallott etikettje üres formassággá. Anyeginnek, a »korunk hősenek« halálos végű párbajozásából idétlen tréfa lett, Tollagira pehelyfelletget lövell pisztolyából az ellenfél). Jelentkezik a szalonok társaságának fényűző megnyilatkozása is. A »Külföldös testamentumban« még könyvekkel rakja teli szalonját a divathölgy, s olcsó sikert arat verseivel a költészethez nem értő vendégserег előtt. (De halálosan megsértődik a kijózanító kritika hangjától.) Mostmár a sétakocsizás, színházba járás a városi dámák kedvelt szórakozása. A nagy-polgári élet körítéseként megjelenik a társalkodónő és a házi tanító is.

Az elbeszélés, pontosabban elbeszéléssorozat voltaképpen önálló jelenetekre tagolódik, melyeket csupán a főhős személye (s néhány mellékszereplője) kapcsol össze. A történetek tele vannak tüzdelve morális elmélkedésekkel. Ezek az elmélkedések azonban lényegesen különböznek a korábbi elbeszélések erkölcsi tanításaitól, a Fáy-féle moralizálástól. Tollági elmélkedései, reflexiói nem kizökkentők. Nem szakítják meg az elbeszélés fonalát, hanem ellenkezőleg, mintegy megvilágítják, indokolják, összegezik vagy továbblendítik a cselekményt. Ezek az elmélkedések nem hosszadalmas fejtegetések, hanem tömör szentenciák. Sokkal közelebb állnak — tartalmukban és nyelvükben egyaránt — a hétköznapi közmondásokhoz, mint Fáy vagy Eötvös körmondatos reflexióihoz.

Magát a főhőst nem tekinthetjük típusnak. De azok az apró történetek, melyeket végigjátszat vele az író, magukon hordozzák koruk valóságát. A helyzet, a körülmények már tipikusak, csak még a jellem nem csiszolódott hozzájuk. Ennek a realitásból fakadó és realitáshoz közeledő írói szándéknak egyik, irodalmunkban jellegzetes formája lett az *anekdota*, mely későbbi elbeszélőinknél olyan nagy szerepet játszik [25]

Kisfaludy anekdotizálásának értékét mutatja, hogy Tollagi kalandjaiban nemcsak az anekdotát jellemző, összesűrített igazság jut kifejezésre, hanem igen sokszor egy-egy rejtett célzás, sőt gúnyos bírálat is saját korára, saját korának egy-egy társadalmi fonákságára. Az ő számára is, akárcsak Mikszáthéra »A megfigyelés és az élet lüktetése« a döntő, a mozgató elem [26].

»Milyen nehéz itt (Pesten) egy leányt megőrizni. Gubernátor egy országnak is elég« — jegyzi meg Tollagi, amikor a gazdag kereskedő lányával és ennek »gouvernantjával« találkozik. Amikor pedig barátja a szerelem négy paragrafusára oktatja, így elmélkedik: »Ez mind nálunk is úgy vagyon, csak hogy a munkás ember nem igen ér rá fohászkodni és ablakok alá járni. Itt, gondolom, a szerelem mesterséges időtöltés, ott valódi érzés.« — »Minek is hijában kínozni a szép fiút (mondja a gyermeket kényeztető gazdag asszony) — ő tudomány nélkül is hintón jár, míg a tudós alig lihegve mellette gyalogol.« — »Ha az ember leányt kér és nem pénzt, mindenhol szívesen látják.« Szinte Mikszáth is írhatta volna ezeket a finomélű, odavetett, de igen találó kis szentenciákat.

Kisfaludy költői pályája — korai halála miatt — hamar megszakadt. Sok irányban megkezdett műveit nem követték későbbi nagy alkotások. Ezért annyi más megoldatlan kérdéssel együtt nyitva maradt az is, vajon a fejlődés során hogyan alakult volna epikai s azon belül anekdotázó írásművészete. A fennmaradt Tollagi-levelek és néhány társuk mindenestre közelebb állnak a Mikszáth-féle valóságbíráló, mint a Jókai-féle valóságennyihító anekdotához. Közelebb állnak nemcsak eszmei mondanivalójuknál, hanem kifejezési formájuknál, nyelvüknél fogva is. Egy-egy látszólag jelentéktelen odavetett, az adott helyzetben mégis sokatmondó szóval, kifejezéssel vagy körülírással, két ellentétes, merőben eltérő fogalom összekapcsolásával találó stílusjellemezést tud alkotni Kisfaludy:

»Felkelvén az asztaltól, a másik asszony gyémánttól megrakott kezét ajkaimhoz *tolja*.« Ezzel az egy szóval szemléletesen festi Kisfaludy azt a helyzetet, amelyet a nagyzó, a nagyúri módot mindenáron kifejezni akaró újjgazdag asszony komikus pózolósa teremt. — Kamati s drága hitvese nyelvüket rajtam eleget *edzették*.« (Azaz eleget szidalmaztak). — Miközben Tollagi a város ritkaságait szemléli, megállapítja: »...nem mind arany, ami fénylik, nem mind igaz, amit írnak, nem mind helyes, amit tesznek, nem mind jó, amit dicsérnek.« A csinos Lolli kísérijéről megjegyzi Tollagi: »A másik személy *korosabb és vastagabb* személy.« — Saját magáról pedig így humorizál: »Mindig a régiben vagyok: azaz *tanító és levélhordó*.« stb. stb.

Tollagi második és harmadik része (»Tollagi Jónás mint házask [1826], »Tollagi Jónás mint atyá«) magukon hordozzák a keresettség, a mesterkélttség jegyét. (A harmadik rész töredék is maradt.) Itt már kevesebb a közérdekű vonás, jobbára Tollagi magánéletének nem is min-

dig izléses részleteivel találkozunk (Tollagi féltékenységi jelenetei, a leánycsábító Marci stb.) A töredék-rész egyetlen érdeme, hogy bizonyos nép-felé-fordulás jelentkezik benne. (A falu életének megnyilvánulásai: huszárok beszállásolása, a megejtett lány problémája stb.) Kisfaludynak ez a nép-felé-fordulása nem véletlen ugyan, de nem itt a novellákban, hanem lírájában és drámai költészetében bír jelentőséggel [27].

Mégis van Tollagi két későbbi részletének valami elgondolkodtató háttere. Utaltam arra, hogy Tollagi (s általában a novellák) létrejöttében jelentékeny szerepe volt az Aurórának, mint a polgári élettel járó »vállalkozásnak«. Ha az Auróra nem bizonyult is jó üzletnek, mégis volt benne valami az üzleti, a kapitalista vállalkozás jellegéből. Hiszen a költő anyagilag is döntő érdekeltséget vállalt benne. Igaz, hogy elsősorban a társszerzők »nak-nak verseket« rákényszerítő nyűgétől akart szabadulni, mégis egyéni tulajdónná, egyéni vállalkozássá igyekezett fejleszteni az Aurórát. Ha a költő állandó zilált anyagi helyzetére, nemkülönben kiadójának, Trattnernek nyereszkezdésére gondolunk [28], akkor — az adott helyzetben — e kapitalisztikus törekvés nagyon is érthető és természetes, s Kisfaludy korában egyet jelent a polgári életforma erőteljes igénylésével. Az is világos azonban, hogy az az út, amelyen Kisfaludy idáig ért, nem volt sima, és nem volt könnyen járható annak, aki egy konzervatív nemesi udvarházból indult el a polgári haladás útján. Bősséggel voltak ott megtorpanások, zökkenők. Apja halála után a költő arra gondolt, hogy Téten marad, s ott él magányos, visszavonult életet. De egy hét múlva már alig várja, hogy visszamehessen Pestre. Sándor bátyja úgy véli, hogy »az eleven, zajos élet« kötötte ennyire Pesthez. Így is van, de nem abban az értelemben, ahogy a Himfy szerzője gondolta. Ekkor (1826) már nemcsak Kisfaludy Károly nem tudott meglegni Pest nélkül, hanem Pest sem Kisfaludy Károly nélkül.

Mindezeket egybevetve, aligha járunk messze a valóságtól, ha azt gondoljuk, hogy Kisfaludyban minden polgári haladási törekvése mellett is megmaradt egy bizonyos vágyakozás a vidéki, nyugalmas életre, az idillikus boldogságra. (Sándor bátyja példája is előtte lebeghetett.) Ennek a felfogásnak vagy inkább csak egy vissza-visszatérő hangulatnak lehet tükrözője a fővárosból vidékre visszahúzódó s ott fészket rakó Tollagi. Belejátszhat ebbe még a költőnek megoldatlanul maradt szerelmi problémája is; Irodalomtörténetünk két komoly házassági szándékáról tud, egyik sem sikerült. Innen érthető Tollagi második részében az az elmékedés a hős és Lépfalvi közt, hogy mennyivel jobb a házasság az agglégénységnél. »Könnyű az okoskodás, de nehéz a házasság.« — de főként az, hogy Kisfaludy városi szereplői — mint láttuk — egyáltalán nem vonzó, az új életforma pozitív tartalmát kifejező emberek.

Kisfaludy városi ábrázolása csak újat mutat a régivel szemben, de *nem a fejlettebbet*. Érthető, hiszen nem is látta még maga előtt a haladást képviselő polgári rendet. Így a haladást jelentő, az új életformát, az élet fejlődését demonstráló polgárságot hiába keressük Kisfaludy ábrái közt.

Azt azonban már világosan látja írónk (s ezzel egyenes folytatását nyújtja a Barátság és szerelem alapmotívumának), hogy a szűk látókörű vidéki elmaradottsággal le kell számolni, ki kell belőle lépni. Erről tanúskodik Tollagi.

6. A következő, 1823-as év ismét három novellával gazdagítja Kisfaludy költői művét. Mindhárom az Auróra számára készült, ott is jelent meg.

Közülük a »Viszontlátás« című a »Vérpohár«-hoz hasonló jellegű, romantikus beállítású és stílusú írás, melyet a »Barátság és szerelem« és »Tollagi« reális törekvései után visszaesésnek kellene minősítenünk, ha nem számolnánk azzal az adottsággal, amellyel Kisfaludy is számolt: az Auróra széplelkű olvasó táborával. A közönséghez való igazodás Kisfaludynak nemcsak szerkesztő, hanem alkotó tevékenységét is befolyásolta. Egyik levelében, melyet a fiatal Vörösmartyhoz intéz, arra biztatja a kezdő poétát (1823), hogy a juhász és bojtár megjelölés helyett — »mely sok olvasót elijeszt« — valami görög elnevezést alkalmazzon. [29] Nem vitás, nem is szabad szépítenünk, hogy maga éppen így igyekezett az olvasók ízlését kiszolgálni. Ez a főleg anyagi vonatkozású érdek olykor bizony elnyomta az író értékesebb, ízléscsiszoló, közönségnevelő törekvését. Különben is ekkor még Kisfaludy sem sokkal nőtt túl a neológia »fentebb stílu« túlzásain. A régi modorú, romános történet tehát még mindenképpen aktuális volt.

A »Viszontlátásnak« érdeméül kell betudnunk, hogy benne az osztályellentét — ha általánosságban is — mégis jelentkezik. A költő kifejezetten a megbántott szegénylány mellé áll a gőgös nagyúrral szemben. Ezt pedig (mint Stibor vajdát is), vaksággal bünteti. Hogy a téma mégse legyen teljesen azonos, Tivadar később megbánja vétkét, s visszanyeri szeme világát. A novella ifjú hőse sem lesz hűtlen szerelmeséhez, s a fiatalok boldog szerelemben egyesülnek. A lovagi históriához illő, dagályos stílusban megírt történetet kívülről ráaggatott, hazafias máz vonja be.

Ezért a számunkra már értéktelen elbeszélésért bőven kárpótol a másik két novella (»Sulyosdi Simon«, »Mit csinál a gólya?«). Mindkettő érdekes megnyilvánulása a költő fejlettségének és rugalmas sokoldalúságának. De a három írás együtt annak is jellemző bizonyossága, hogyan igyekszik egybehangolni az író (még inkább a szerkesztő) az imént emlegetett közönség-kiszolgálást a szíve szerint való és a kor hangját tolmácsoló új irányú törekvésekkel.

7. Kisfaludy világnézetét, társadalomszemléletét az osztályhelyzetéből, életkörülményeiből és persze saját, egyéni tulajdonságaiból is adódó *félbemaradottság* jellemzi. Művei — főleg vígjátékai és víg tárgyú elbeszélései — arról tanúskodnak, hogy az író bizonyos társadalomkritikával él a nemességgel, elsősorban az arisztokráciával szemben. Víg elbeszéléseinek hősei — Sulyosdi, Pöröndy, Lépfalvi, Tollagi — már nevükben is kifejezésre juttatják, hogy egy-egy társadalmi típusnak hordozói. De ennél sokkal többet aztán nem is kapunk tőlük. Kisfaludy társadalomkritikája, mint szindarabjaiban, úgy novelláiban sem hatol a problémák mélyére. Az Oblomov, Pató Pál és társai-féle figurákat fellepteti és nevetségessé teszi ugyan, de nem vonja le belőlük azt a végső, természetes következtetést, hogy ezt a rothadt, pusztulásra érett, feudális társadalmat egy külső, friss erőnek kíméletlenül el kell sodornia. Megelégszik azzal, hogy a tátongó fekélyeket beragasztja valamilyen tapasszal — legtöbbször a szerelem, a házasság régi gyógyszerével. Ezt a felfogást nevezem Kisfaludy félbemaradt, félpolgári világnézetének. Jellemző rá a hibák meglátása, részben megmutatása, de egyúttal a megtorpanás a

határozott, teljes megoldás előtt. A »Barátság és szerelem«, »Tollagi«, majd később a »Fehér köpenyeg«, »Bajjal ment, vígan jött« egyaránt erről tanúskodnak. Legkiemelkedőbb darab e sorozatban: »Súlyosdi Simon.«

Láttuk, hogy a Barátság és szerelem, Tollagi alapmotívuma az a társadalmi program, mely a vidéki elszigeteltséget fel akarja váltani a közösségi élet, a közügyek felé fordulással. Kétesy, Rényi, Tollagi szerepei még arra mutatnak, hogy az író hitt egy ilyen irányú változás lehetőségében, a vidéki nemesség kátyuba jutott szekerének ilyen előrejutásában. Csakhogy 1823-ban már egyre inkább látnia kellett, hogy a nemesség nem egyöntetűen sorakozott fel a haladást jelentő nemzeti ellenállás táborába. A reformra hajló jószándékúak mellett észre kellett vennie a visszahúzó, maradi nemesek csoportját is. Az ilyenek pedig már Kisfaludy szemében sem érdemelnek kíméletet, velük szemben nincs helye az olyan jóindulatú, elnéző mosolynak, mint amilyet Kétesy, Tollagi és társai érdemelnek. Méltán válik tehát szigorúvá az író, méltán folyomodik a megvetés, a gúny fegyveréhez. Így jött létre az az elbeszélés, melyben Kisfaludy Károly legmesszebb jutott a társadalombírálatban, s melynek szatirikus élet már az egykori kritika is felismerte.

Ennek a társadalombírálatnak az őszinteségét és mélységét igen jól lemérhetjük a kifejező forma művészi értékén. Súlyosdi azért lett igazi jellemrajz, azért vált az írónak ma is eleven hatású darabjává, mert a társadalmi valóság-alap hitelessé teszi. Kétesy, Tollagi elmosódó, külsőségesen ábrázolt, színpadi helyzetekben mutatkozó alakjai helyett Súlyosdiban valóságos egyéniséget találunk, akinek jelleme formálja és irányítja a történetet.

A jellemábrázolás fokozatos kibontakozása annyival mesteribb, mint hogy külsőleg alig változik valamit a »hős«, mégis fejlődésében ábrázolja az író, mert egyre mélyebben enged belelátni életébe, s abba az életformába, melyet Súlyosdi képvisel.

Mikor megismerjük diákéveinek egykedvű tunyaságát, még csak jóindulatúan mosolygunk rajta. A »mester« szentenciájában (»az úrfi tudós nem lesz ugyan, de annál inkább hízik«) még nem látjuk a teljes reménytelenséget, a végső ítéletet. De már az otthoni tétlenség, a zselyeszekben pipázással eltöltött, egyforma napok egyre jobban kibontakoztatják előttünk ennek az oblomovi, Pató Pál-i életformának a teljes sivárságát.

A Súlyosdi-féle nemesség teljes tehetetlenségét, semmit érő hitványságát két oldalról vetített, torzító tükörrel világítja meg az író: Az egyikben az mutatkozik meg, hogy Súlyosdi (kinek egyéniségét már neve is leleplezi) még a legegyszerűbb, a legtermészetesebb emberi, közösségi kapcsolatra, a házasságra sem alkalmas. Onnan is újra meg újra lekésik. (Lehetséges, hogy ezt az ötletet Fáy novellája sugallta.) Ez az embertípus teljesen értéktelen a közösség számára.

Mindezt egyszerű, de élénk színezetű ábrázolással mutatja be az író. Az ellentéteknek olyan pompás kiélezésével, mint az első házassági kudarc esetében: »míg a vastag házasulandó... kivergődött a karszékéből, egy karcsú, tüzes ifjú elébe ugratott, s ő csak a kézfogóra érkezett; de ő ezt fel sem vette, hanem mint tanú, békén aláírta az egyezést, jól evett, ivott, haza ment s délutáni álmát elvégezvén, mond a mesterhez: »egy nappal előbb s van asszony a háznál.« Második alkalommal a grádics és

a karcsúbb ősökre szabott, »ármányos familia mente« késleltette hősünet. Végül egy volt iskolatárs ósomlyaival telt »pincetokja« intézte el Súlyosdit, ezzel az üzenettel megtoldva: »hogya a kosártól megmentselek, visszautasítlak oda, ahonnan jöttél.«

Legjellemzőbb azonban, hogy mindez a kudarc-sorozat annyi hatással volt Súlyosdira, hogy »az ünnepi köntöst félrevetvén mondá: hála Isten! ezen is által estem; egy asszony kedvéért én többé nem fáradok soha.« Tehát nem a házassági kísérletek kudarcán, hanem Súlyosdi magatartásán van a hangsúly, azon a Pató Pál-os, közönybe fúló tehetetlenségen, mely menthetetlenül a pusztuláshoz vezet.

Hogy még élesebben élénk rajzoldják Súlyosdi Simon renyhésége, teljes passzivitása, mellé illeszti az író a mindig tettre kész, de mindig fonákul cselekvő és terveivel felsülő »mestert«. Már a külső alakja is merő ellentéte gazdájának, hiszen »soha két ellenkezőbb tetem egy kocsiba nem szorult. Simon pirospozsgás; a mester sárga, sovány; úgy tűnt szembe, miként a nagy O mellett a gondolatjel, s aki csak látá őket, Fáraó rejtelmes álmát képezhetné bennök.« Ez a falusi mester, egyszerűsmind titoknok a Súlyosdi családban, először tudóst akart faragni az úrfiból. Később minden a háznál, s első fóruma a cselédeknek. Végül a házassági tervek készítője és szorgalmazója. De mert minden alkalommal kudarcot vall, a veszett ügyre fordított, céltalan, nagy aktivitása éppen annyit ér, mint Súlyosdi semmittevése. Végül már nem meri Súlyosdit háborgatni, »minthogy minden plánuma oly rosszul ütött ki.« A konklúzió tehát itt is ugyanaz: Súlyosdin nem lehet segíteni!

Hogy teljesen bezáruljon a kör, nem feledkeznek meg az író arról sem, hogy bemutassa Simonnak a közügyekkel szemben tanúsított magatartását. Nem lep meg, hogy Súlyosdi itt is elégtelenre minősül: egy vigkedvű szomszédja nevetségessé teszi a nemesi gyűlésen (az író viszont a nemesi gyűlést teszi nevetségessé); ezért Súlyosdi elhatározza, hogy nem »veszódik« többé a közüggyel, s nem gazdálkodik, hanem városba megy lakni, és nyugodtan él. Ezt mondja az a Súlyosdi, akinek a közüggyel való vesződése annyiból állott, hogy »hazafinak tartván magát, néha elment a gyűlésbe, s egy-két Halljukot kiálta.« Gazdálkodása pedig azt jelentette, hogy »a folyosón egy zselyeszékben tanyázva pipázott.«

Ilyen finom, de megsemmisítő gúnnyal ítélkezik Kisfaludy a Súlyosdiban megtestesített nemesi konzervatívság felett. Hasonló művészi eszközöket alkalmaz Kisfaludy akkor is, mikor Súlyosdi »háza elégtéről« kap hírt. A kormos házat látva a legfőbb gondja, hogy »talán csak kapunk mit enni«, s »édesden mosolygott, midőn a karszéket megmentve látá.«

Csodálkozhatunk-e, ha Súlyosdi »most is úgy él, mint hajdan... a külvárosban nem érdekli, se nem olvas, se nem ír («Nem írok, nem olvasok...«), hanem régi flegmájával üldögél s öregszik. Méltán parentálja az író: »Légy boldog Súlyosdi Simon! Téged sem fog nyomni az oszlop sírod felett.«

8. Az az anekdotázó készség, amellyel Tollagiban már találkoztunk, a »Mit csinál a gólyá«-ban éri el legtokéletesebb megjelenési formáját. Maga a költő is »anekdotának« jelzi ezt a bájos kis elbeszélést. A történet nemcsak reális ábrázolásával, élethű rajzával, eleven, lüktető meséjével, hanem nyelvének közvetlen frissességével is kiemelkedő darabja Kisfaludy prózájának.

A »Mit csinál a gólya?« elsősorban a falusi kupaktanácsot figurázza ki. A fontoskodó, de üres fejű tudálékosokat, (mint a nótárius, öregbíró, bíróné stb.) akárcsak a »Pártütőkben«, de annál még élesebben. A falusi szűk látókörűséget, a provincializmust állítja itt pellengérre.

Jellegzetes vonása a történetnek, hogy cselekménye nem a városban vagy vidéki, de nemesi kúriák tövében játszódik le, mint Kisfaludy többi elbeszéléseinek, hanem egyszerű falusi környezetben. Amilyen találó, csipkedő gúnnyal teszi nevetségessé a falusi »nagyfejűeket«, olyan szimpátiával nézi a falu egyszerű népét. De ebben a rokonszenven benne van a nemesember megmosolygó, kívülmaradó szemlélete is.

Az 1823-ban írt »Súlyosdi« és »Mit csinál a gólya?« jelenti Kisfaludi novellaköltészetének csúcspontját. Súlyosdi elsősorban az eszmei mondanivaló, a másik a művészi megformálás tekintetében emelkedik ki. Itt érvényesül legjobban Kisfaludynak az a már említett tömörítő, pillanatfelvételekkel dolgozó, jelenetező készsége, amellyel nemcsak szemléletesen ábrázol, hanem gyorspergésű cselekménybonyolítást is tud teremteni. Nagy segítsége ebben a szépen gördülő, erőteljes mondatfűzés is. Ime, egy példa: (Érdemes összevetni a »Vérpohár« előbb ízelt, mesterkelt stílusával) »A vasárnap eljött, egész falu talpon volt. Minden ablaknál néhány fej bukott ki. Az asszonyok suttoztak és gyermekeik szájokat betartották, hogy ne lármázhassanak — az öregbíró az egész tanáccsal a faluház előtt állott, aggódás és reménység változott képükön. A nótárius már korán reggel egy sövény mellé lapult. — S ím, jön a gólya, egy nagy kígyó vonaglik szájában, egyet kereng és a toronyra száll. A nótárius célzó — rántja a sárkánybillentyűjét; de a puska el nem sül, mert nem volt felhúzza... Összeszalad a nép, a nótárius fegyverét vádolja, de az öregbíró biztatja, türelemre inti és tulajdon nem kicsiny körmével a kovát megdörgöli.«

9. Nem véletlen, hogy mindkét elbeszélés (Súlyosdi, Mit csinál a gólya?) a vígnovella műfajához tartozik. Kisfaludy — akárcsak drámaírásában — a novella területén is a víg műfajban alkotott tökéletesebbet. Nemcsak azért, mert — mint barátai megállapították — a komikumhoz nagyobb érzéke volt, mint a tragikumhoz, hanem azért is, mert kora és társadalma sokkal több komikai anyagot nyújtott a költőnek, mint tragikumot. Vagyis Kisfaludy vígjátékainak és víg elbeszéléseinek nemcsak művészi vonásai emelkednek a tragédiák, ill. komoly elbeszélések fölé, hanem eszmei mondanivalójuk, a költő világának (a nemesi világnak) problémáit feltáró visszhangjuk is lényegesen határozottabb, erőteljesebb.

Ma már lehetetlen észre nem vennünk, hogy a múlt század-eleji nemesség helyzete annál fonákabb lett, minél görcsösebben ragaszkodott meglévő pozíciójához. De a nemességnek ezt a visszás szerepét s még inkább a belőle fakadó komikumot a kortársak közül csak az élesszemű bírálók látták meg, s ha látták is, nem találtak művészi kifejező formát, mely a való képét híven tükrözte volna. A hanyatló társadalmi osztályok komikussá válásának irodalmi visszatükröződésére Cervantestól és Shakespearetől Goncsarovig és Ösztrovszkijig bőséges példát találunk. Nálunk Petőfinek kellett jönnie, hogy a »magyar nemesek«, a »Pató Pálok« igazi arcáról teljesen lehulljon a fátyol. A többiek — mint pl. Berzsenyi s részben Kölcsey is — még *tragikusnak* látják a pusztuló nemesség sorsát, minthogy osztályhelyzetüknél fogva nem vagy alig jutot-

tak túl a hétszilvafás nemesi kúriák pusztulása miatt érzett fájdalomon. Akik maguk is a nemességhez tartoztak, tragikus színben látták saját osztályuk bukását. Petőfit nem kötötte ilyen nemesi szemlélet, nem féltette a nemesség érdekeit, nem keresett érdekösszeegyeztetést. Ezért nemcsak leplezetlenül feltárhatta a nemesség helyzetkomikumát, — szeretném így mondani: osztálykomikumát — hanem kíméletlenül rá is zúdította a gúny fegyverének sortűzét.

Kisfaludy Károly messze sodródott osztályától anélkül, hogy megtalálta volna új társadalmi helyét. Csak a polgárság nyújthatott volna színpadra társadalmi bázist, ha polgárság akkor lett volna. Aki ilyen utat tesz meg, annak látása feltétlenül tisztul, kiszélesedik, de magatartása alig válhat határozottá, egyenessé. Helyzete s ennek megfelelően társadalomszemlélete is mindvégig bizonytalan, gyökértelen marad. Annál nagyobb érdeme Kisfaludynak, hogy eme korlátok ellenére is meglátta saját korának társadalmi komikumát, s azt vígjátékaiban, víg elbeszéléseiben művészién ábrázolta. Ez a vígjátékok és víg elbeszélések sikerének és maradandóságának közös kulcsa.

10. Meg kell még emlékeznünk Kisfaludy néhány későbbi, kisebb víg elbeszéléséről is: »Sok baj semmiért« (1824), »A fehér köpenyeg« (1825), »Bajjal ment, vígan jött« (1825). Ezekben az elbeszélésekben is felcsillannak a költő korának társadalmi kérdései: a külföldi bolyongás után hazatérő és házassuló, Kételessy-féle nemes (Sok baj semmiért), a Perföldy, Halkandy-féle fiskális (Bajjal ment, vígan jött). Tehát az író újra megírazza szűkös motívum-tarisznyáját, de az előző novellák eszméi, művészi színvonala nélkül.

»A fehér köpenyeg«-ben az életét házassággal helyre billenteni akaró nemes motívumát összeköti az író (egymáshoz nem illő párként) egy, a lovagi históriákból kölcsönzött s meghozzá népviseletbe öltöztetett, torz, kísérteties jelenettel. Ezzel mintegy megadja a kegyelemdőfést a »Vérpohár«, »Viszontlátás« sorozatban már amúgy is haldokló romános elbeszélésnek. De mindenképpen csak torzszülött származhatott egy olyan párosításból, amellyel az író népies irányú törekvését a régi, romános ízlésre akarta ráerőszakolni.

A töredékben maradt »Egy pipának históriája« sikerültebbé válhatott volna. Erre enged következtetni finom gúnnyal átszőtt társadalombírálata. (»Egy országban születtem, hol a szívre sokat tartanak az emberek, mivel nincs érdemök. Már bölcsőmben gazdag voltam; atyám s komái már akkor mindenféle nagyságot néztek ki belőlem; ez természetes, mert a ruha a legnemesebb szívet is elrejtí, és a szegényt, ki gyalog, de híven eljárt a polgári ösvényen, nem bámulják úgy, mint az ingyenélő nyargalót, kivált ha még egy-két embert eltiprat.« (Kagylóhéjba rejtett homokszem ez, hogy majd Arany János úri löcsiszarjaiban érlelődjék igazgyönggyé.)

Egészen újszerű, különös írások, Kisfaludy prózájának mintegy melléktermékei az »Andor és Juci (1824), »Hős Fercsi« (1828). A dagályos versnek és prózának »A helység kalapácsa« útját egyengető paródiái. Egyben beszédes bizonyosságai az író-szerkesztő fejlődés iránt fogékony, kritikai érzékének Kazinczy tanítása visszhangzik az »Andor és Juci« mottójában:

Osszezavart hangok, nap, hold, láng, fergeteg, ég, föld,
Bú, panasz, és új szók a költőt nem teszik ám még.
Benned azért, ha nem él a nagy s szép érzete, hagyj fel!
Mert sasszárnyakon is, ha erőd nincs, szinte alatt jársz.

11. A költőnek rendkívül sokoldalú munkássága ellenére minden műfajban van maradandó értékű alkotása. Ahogy a vígjovellák között kiemelkedik s napjainkig megőrizte fényét a »Súlyosdy«, »Tollagi«, »Mit csinál a gólya?«, ugyanúgy komoly tárgyú elbeszélései közt is van egy, amely eszmei, művészi színvonalban messze felülmúlja a többit, s megérdemli a »maradandó értékű« jelzót.

A »Tihamér« (1824) azért is figyelemre méltó, mert benne írónknak ismét új tulajdonsága jelentkezik: Kisfaludy itt mint regény- (vagy leg-
alább kisregény-) író mutatkozik be.

Kétségtelen, hogy a »Tihamér« a »Vérpohár«, »Viszontlátás« romános kategóriájához áll legközelebb. Benne is bőven találunk olyan elemeket, melyek a románra általában jellemzők, s a »Kartigám« óta úgyszólván mindegyikben fellelhetők. Tihamérban is előfordul a szerelmesek találkozásának megakadályozása, álarcos rablók, éjjeli párbaj, leányrablás, foglyok kalandos szökése, zsványból lovaggá vált hős nagylelkűsége stb., stb. Mégis ez az elbeszélés — éppen romantikus részleteiben — sokkal közelebb áll a tíz évvel fiatalabb »Abafi«-hoz, mint a »Vérpohár«, »Viszontlátás« sorozat külföldről importált elődeihez. Ugyanakkor a történet minden romantikus túlzása mellett drámai feszültségű helyzetekben sem szűkölködik. (Tihamér és Werner első párbaja, Stefano leleplezése, Róza elrablása, Róza és Werner párjelenetei, Tihamér és Werner utolsó találkozása stb.) Mindezek még inkább kísértének az Abafival való hasonlításra.

Láttuk, hogy a »Vérpohár«-ban és a »Viszontlátás«-ban is felcsillant Kisfaludy reális szándéka, a romános túlzásoktól való tartózkodás, de még csak bátortalanul. A »Tihamér«-ban még erőteljesebb az író reális törekvése. Tihamér hősi halála sokkal indokoltabb, sokkal reálisabb annál, semhogy a Kisfaludy Sándor-féle regehősök egyszerű visszhangját láthatnók benne. Igaz, hogy ezzel szemben magának a novellának a befejezése ellaposodik, sematikussá válik. (Róza kolostorba vonul, Werner remete lesz.)

A Nagy Lajos korában lejátsszódo, itáliai hadjáratról szóló történet korrajza külsőséges, mindössze az elbeszéléshez tartozó történelmi események, helyek megemlítésére, egy-két történelmi szereplő bekapcsolására szorítkozik. (Lajos király, István vajda, Tarentumi Lajos stb.) Lényegesen jobban sikerült a történelmi eseményeknek a főszereplők életéhez, sorsához kapcsolása. Tihamér rövid, hősi pályafutása, Róza felbukkanása, a szerelmi vonal vezetése határozottan egyé forr a történeti szintérről. A szerelmesek sorsát a nápolyi hadjárat alakulása dönti el [30].

Az is vitathatatlan, hogy a cselekmény középpontjában mindvégig a novella címadó hősének alakja áll. Az epizódok is vele kapcsolatosak. Tihamér és Werner első találkozásakor az író ügyesen készíti elő a későbbi nagy ellentétet és gyűlöletet. Tihamér minden tekintetben kifogástalan lovag, rokonszenves hős. Ám éppen a Jókai-hős-szerű tökéletessége teszi egyúttal élettelené, papírizúvé. Ugyanez az egyoldalú megvilágítás jellemzi a kisregény többi szereplőjét is. Egyetlen eleven, reális

rajzú, valódi emberi figura emelkedik ki a jelentős szereplő gárdából. Ez a zsoldos Werner alakja. Benne jól érvényesül az eldurvult, erkölcstelen, zsoldos kalandor jelleme. Ez a könyörtelen, vad, akaratát tűzön-vízen át érvényesítő martalóc megtorpan Róza szépsége, erkölcsi tisztasága, jellemsszilárdsága előtt. Kudarca vad kegyetlenségre, gyűlöletre, és aljas bosszúra ösztökéli; majd egy tisztultabb, nemesebb élet utáni vágyat ébreszt benne. Még az a költői megoldás is elfogadható, amellyel írónk Wernert tízévi hánykódás, zsoldos harc után Róza klastromába vezeti, és remete-csuhába öltözteti.

A »Tihamér« legkiemelkedőbb, legmaradandóbb értékű vonása a belőle sugárzó humánus és hazaszeretet. Tihamér az aljas gaztettet megtorló, igazságos ügy önzetlen bajnoka. A jónak, nemesnek, igaznak győzelmeért áldozza ifjú életét, szerelmét. Mint igazi lovag, védelmére kel a garázda zsoldosok közt vergődő nőnek, még akkor is, ha ez ellenségéhez tartozik. Az egyenlőtlen küzdelemben is parancsolni tud karjának a véletlenül hátrányos helyzetbe került ellenféllel szemben. Ugyanez a nemes érzés tölti el Tihamért akkor is, ha hazájáról van szó. Hazaszeretete (s persze Kisfaludyé is) nem mentes a nacionalista túlzásoktól. De szándékában tiszta, önzetlen, s ezért tiszteletet érdemel.

Amikor az Acciajoli várában visszamaradt Tihamért és csekély őrségét bekerítik az olaszok, a német zsoldos várórség pedig zsoldját követeli, s fegyverét eldobálva vonakodik a harctól, akkor Tihamér »bús haraggal magyarjai elé áll: Csekély számunk — így szól — a várt nem védhetjük, de ezen rabellekek tanuljanak pirulva hűséget, ki hazáját szereti, kövessen engem.« Sikerül is kitörnie kis csapatával, szerencsésen átvágja magát az ellenségen. De mielőtt még a magyar sereghez csatlakozhatnék, szembe kerül De Baux gróffal, a magyarok legdühöttebb ellenségével. Az egyenlőtlen harcban Tihamér hőiesen küzdve vereséget szenved, és fogságba esik. Ám a magyar csapatot becsmérő olasz vezérnek ekkor is büszke öntudattal vágja oda: »Ti buja élet közt sorvadó lelkek, ti hívtok minket vadaknak — ha vadság az: hogy nem tudunk orozva gyilkolni, nem hízelkedni mérges kebellet, nem porban heverni a megvetett előtt, nem minden percnél színébe öltözni, ha ez vadság; akkor nem irigyeljük művelődéseket, mely hiú gőzével az élet velőjét szárítja el s a természetet élaszalt vázzá törpíti.«

A Kisfaludy korában még elnézhető és indokolt, túlzó nemzeti büszkeség jól érvényesíti a magyarság értékét nemcsak az ellenséges olaszszal, hanem a némettel szemben is. Érdemes arra is utalni, hogy Kisfaludy nem az igazi olasz műveltség, csak az elfajzottak, a műveltséggel visszaélők ellen kel ki. Itáliáról, mint a művészet honáról — melyet közvetlen tapasztalásból is ismert — a legnagyobb tisztelettel szól. A költészet honának nevezi, »hol az akkor élő Petrarca minden szívet elbájozt, minden hatalmas versenge udvarában lantosokat marasztalni, kik nem szolgai bér, de baráti tisztelettel lekötve zengének szép és magas érzelmeket.«

De legfontosabb, legtöbbet mond számunkra — éppen úgy, mint ahogy leglényegesebb volt a maga korában is, — hogy ebben az elbeszélésben a »Mohács« költője a »hajdan kor hős vonásait« idézi fel, »a lefolyt idők homályiból árnyak gyanánt« feltűnő bátrakat, »kik nemzetök méltóságát érezvén, csillagbetűkkel írák nevöket a századok könyvébe.

»Kit nem lelkesít első Lajosunk kora? midőn polgári hűség, erő, egyesség, szabadság, szövetkezve törvényes királyi hatalommal addig nem ért fényre emelék Magyarországot« — olvassuk a novella bevezető soraiban. Bennük határozottan felismerjük a reformkor nemzetébresztő dallamának első akkordjait. Nem csoda; hiszen ez a dallam — egy év múlva — már hatalmas szimfóniaként zeng a »Zalán futása« erőteljes nyelven.

Akarmilyen lojális tisztelettel szól is az író Lajos királyról, igazság-érzése a királyi házzal szemben is megőrzi elfogulatlan, bíráló hangját. Mikor a Zách család kiirtásáról szól, megjegyzi: »Az eddig történet (t. i. Zách F. kivégzését) Felicián irtózatoss tettevel s a királyi házhoz kötelező jobbágysági hűség megszegtevel mentegethetni; de az akkori bírák szegyenét, kik hízeltől vezéreltetve az utóbbi ítéletet (az egész nemzetséget elpusztítását) hozzák, semmi idő nem moshatja le.«

A novella nyelve kevésbé dagályos, mint az előző komoly elbeszéléseké, de távolról sem éri el a vignovellák fesztelen közvetlenségét.

A »Tihamér tehát komoly értékű alkotás fogyatékosai ellenére is. Helyet kér a magyar regényszerű elbeszélés, a kisregény történetében. Bátran állíthatjuk »Abafi« mellé, időrendben eléje. (Érdemes volna alaposan megvizsgálni azt a kérdést, vajon tényleg olyan nagy-e a minőségi különbség kettejük közt, hogy azért tizenegy évvel hátrább tegyük regényírásunk kezdetét. Vajon Jósika egykori tömjénezésében és hagyományos elismerésében nem játszottak-e túlzó szerepet a szubjektív tényezők?)

Annak ellenére, hogy a Tihamér ideális színben tünteti fel a feudális kort, s így történeti értéke jelentősen csökken, mégis fontos darabja Kisfaludy novellairásának: A kétségtelenül telítettebb társadalmi mondánivalóval és több valóságallappal rendelkező vignovellák mellett a Tihamér képviseli a múltba példáért néző, a régi dicsőségből erőt merítő eszmeiséget. Azt a forrást, melyhez a reformkor küszöbétől kezdve még sokáig járultak üdítő, életadó nektárért a magyarság jobb jövőjéért küzdő, nagy nemzetébresztők és nemzetnevelők.

12. Kisfaludy Károly komoly elbeszélései közé tartozik még egy ifjúkori töredék (Vallomások, 1811.), továbbá »Az éjjeli menyekző«, »Dobozi«, »Sándor és Gunda«, »A hazatért«, és az »Ordai ház«.

Közülük a »Vallomások« önéletrajyszerű, levélformában írt történet, telítve érzelmős mozzanatokkal. Dagályos stílusa ellenére is bizonyos közvetlenség jellemzi.

»Az éjjeli menyekző« Petőfi »Tündérmát« elénk idéző, romantikus mese, sok verses, lírai betéttel és néhány szép tájleírással, ami ekkor még elég ritka.

»Dobozi« meséje Kisfaludy Sándor verses feldolgozásából vált közismertté.

Ugyanilyen rege-téma »Sándor és Gunda«, a »Két szomszédvár« szerény előfutára, melyben az író hazafias érzése is megszólal.

»A hazatért« jelentéktelen levéltöredék (címét csak későbbi kiadójától nyerte).

Az ugyancsak töredékben maradt »Ordai ház«-ban több érdekes gondolat csírája bukkan fel. Van benne társadalomkritika, sőt gúny is a »szent formalitásról«; felléptet benne az író egy érdekes Csicsikov-féle típust is.

13. Kisfaludy Károly elbeszéléseiben megnyilatkozik a költő korának, mégpedig a haladást jelentő polgári életforma felé fordulásnak a visszhangja. A novellákból kicsendülő világnézet ugyan szűkkörű, ha a jobbágyságból feltört plebejusi réteg oldaláról nézzük, amely a nemzeti függetlenség kivívása mellett a jobbágy-nemes osztályellentét megoldásának szükségességét is világosan látta, mint Katona. Ugyanakkor azonban nagy távlatokat is mutató, ha a kialakuló reformnemzedék másik bázisa: a haladó nemesség felől közeledünk hozzá. Hiszen ennek az útnak az elején még egy fiatal Vörösmarty is csak a nemességben látta a nemzetet.

Kisfaludy világnézetének kialakulatlansága onnan is fakad, hogy ő csak a negatívumokban látja a polgári haladást. Csak azt tudja lemérni, hogy a konzervatív nemesi életformából ki kell lépni, de nem volt előtte a polgárság vonzó, fejlődést képviselő ereje, mint ezt novelláinak városi alakjai is tükrözik (Tollagi). Ő a városban csak az ügyesebb, a könnyebben élő, jobban kereső, hamarabb boldoguló életlehetőségeket látta, de nem a fejlettebb embertípust, — nyilván saját életének keserves tapasztalatokat nyújtó tükrei gyanánt. Amikor tehát Kisfaludy egyfelől elítéli a nemesi elmaradottságot (Súlyosdi) vagy a szűk látókörű provincializmust (Mit csinál a gólya?), ugyanakkor többé-kevésbé a polgársággal szemben is — ha nem is ellenséges, de — tartózkodó álláspontot foglal el (Tollagi). Ez a szemléletmód természetesen szűkíti világnézetének horizontját.

Kisfaludy világa — akár elbeszéléseit, akár drámáit tekintjük — az elmaradt vidéki nemesség vagy a még csak alakuló városi polgárság. De kísérőként mindig megjelenik az elnyomott osztálynak, a jobbágyságnak egy-egy képviselője is. Ezek a szereplők reálisak, életszerűek és szeretettel megrajzolt, szimpatikus figurák. Ilyen a »Barátság és szerelem« öreg Illyése, »A fehér köpenyeg« Lázárja, a »Bajjal ment, vígan jött« Jakabja »előbbi ura, a hadnagy« állandó — s igen jellemző — emlegetésével s ilyen még az öreg Paoló is, a »Tihamér«-ban. Valamennyi a hűséges, derék, gazdájával patriarchális viszonyban élő cseléd típusa. Népi alakok »Tollagi«-ban is a megesett lány, »A fehér köpenyeg«-ben a juhász és Boris lánya, a »Bajjal ment, vígan jött« Zsuzsija stb. A »Mit csinál a gólya?« története — mint láttuk — egészében népi környezetben játszódik le. Ezeknek a népi alakoknak legtöbb esetben csupán párszavas-kis szerep jut ugyan, ha pedig nagyobb teret töltenek be, megmosolyogja őket az író — mint akár Illyést, akár a gólya probléma körül csoportosuló falusiakat, mégis a múlt század huszas éveiben nem jelentéktelen tény az, hogy Kisfaludy novelláiban népi alakok is helyet kapnak.

Még az olyan kis mozzanatokra is érdemes ügyelni, mint az, hogy a tétlenkedő Súlyosdi a fonók meséit hallgatja, vagy hogy a »Bajjal ment, vígan jött«-ben egy kis leírást kapunk a lakodalmas népi szokásokról. Tollagi töredék részébe pedig egy népballadaszerű verset illeszt be az író.

Jóllehet, a »Viszontlátás« Idája elszegényedett nemesi család sarja, de társadalmi, anyagi viszonyai az elnyomottak közé szorítják. Az a háttározott kiállítás, amelyet itt a költő részéről az elnyomottak mellett tapasztalunk, szintén nem jelentéktelen.

Mindezekben a mozzanatokban — hozzágondolva persze Stibor vajdát is — először jelentkezik az a majd sokkal erőteljesebben nép felé

forduló Kisfaludy, aki 1828-ban 25 népdalt közöl az Aurórában, s aki egyik-másik darabjában (Mátyás deák, Hűség próbája) a jobbágyfelszabadítás problémáját is megpendíti [35].

Nyelvének egyes fordulataiban, hasonlataiban, szólásaiban fellelhető a népnyelv hatása, fordulatos, játékos közvetlensége: Tollagit az inas zártszékkel kínálja. »Mit használ a szék, ha be van zárva? — mondám — inkább innen vigyünk széket.« — »... ha megegyeszer itt látnak, a szobalyukán ugratnak ki.« — »... a vádolás név nélkül olyan, mint a harang szív nélkül«, — »... én szabadon rugom a port«, — »... tolták egymást a napok«, — »... az idő az embernek a legjobb orvosa«.

14. Kisfaludy elbeszéléseinek eszmei értékét elsősorban a bennük mutatkozó társadalombírálat, a polgárivá alakuló társadalom problémáinak felvetése jelenti. Ezzel Kisfaludy víg elbeszélései jelentős mértékben megközelítik a kritikai realizmust.

A népiség megnyilvánulásai mellett pozitívként könyvelhető el a novellákból kicsendülő humánus és hazafiság, mint erre Tihamérral kapcsolatban rámutattam.

Az író művészi eszközei közül a novellában igen fontos, pillanatfelvételekkel dogozó, helyzetábrázoló készsége, a legkiemelkedőbb. Elsősorban ezzel a jól pergő, tömörítő készséggel honosította meg irodalmunkban a novellát, különösen annak karcolat-, anekdotaszerű válfaját. A komoly novellában az időbeli elsőség is övé, s a kisregénnyé szélesedő formára is mutatott példát (Tihamér).

Tematikájában, alapmotívumaiban nem nagy változatosságot találunk. Viszont az események ügyes, sokszorosán változtatott, kaleidoszkópszerű csoportosításával, az egyes képek fordulatossá válásával érdekessé tudja tenni különben sablonos meséjét. Ezért Szinnyi Kisfaludy novelláit »vigjátékok laza sorozatainak« tartja, amelyek »a komikumtól duzzadó, igazán mulatságos eseteikkel hatottak.«

A jellemábrázolás, különösen lélektani motíválás, indokolás sem erős oldala Kisfaludynak. Nem sokat törődik a megokolással, kész helyzet, kész jellem, kész cselekedet áll előttünk. Viszont igen sikerült vigjátékfigurákat tud elővezetni (Tollagi, Súlyosdi), sőt olykor komoly szereplőit is sikeresen ábrázolja (Werner). Legsikerültebbek, legéletszerűbbek mellékalakjai (Illyés, Jakab, Súlyosdi »mestere«, Stefano). Feltűnő, hogy nőszereplői legkevésbé sikerültek, talán a »Tihamér« egyik mellékalakjának, Brigittának egyedülálló kivételével.

A kompozícióban jóval nagyobb készségről tanúskodik. Nemcsak rövid, egyszerű rajzaiban, hanem a legszélesebben hömpölygő »Tihamér«-ban sem hullik szét a cselekménysorozat. Bonyodalmat azonban csak komikus helyzetek halmozásával tud teremteni. Igazi konfliktussal, kellően indokolt, tervszerűen felépített, drámai feszültséggel pedig csak egészen elvétve (Tihamér) találkozunk.

Nyelvében jelentős lépéssel közeledik a köznyelvi, a csevegő stílushoz, olykor a népnyelvhez is. E tulajdonsága legkomolyabb értékei közé tartozik. Mondatfűzése is könnyed; víg elbeszéléseiben szerencsésen levetkezi a komoly novellák modoros, feszes előadásmódját.

Azok az apró felvillanások, az irodalomtörténeti fejlődésre utaló láncszemek, amelyeket itt-ott megemlítettem, azt mutatják, hogy Kisfaludy híven teljesítette történelmi szerepét novelláiban éppen úgy, mint egyéb

műveiben. Nem előzte meg korát, de meglátta szükségletét, és felismerte a fejlődés irányát, egyengette, készítette a reformkor útját.

15. Elbeszélései közül elsősorban a vignovellák élők. Ezekből üde jókedv, közvetlen derű árad. Pedig humora — Szinnyei megállapítása szerint nem is igazi humor. Csak odaállítja elének a komikus helyzeteket és alakokat. A polgári esztétikus persze nem láthatta meg, hogy Kisfaludy éppen ezeknek a komikus helyzeteknek bemutatásával nyújtott leg többet, hiszen ezekben jelentkezik a társadalmi komikum.

»Súlyosdi Simon«, »Mit csinál a gólya?«, de a »Barátság és szerelem«, valamint Tollagi első levelei a mai olvasó számára is élvezetesek. A tunya Súlyosdi húzódozása a házasságtól, a mester erőlködése a siker érdekében, a falusi hatalmasságok nagyképűsége, Kétesy komolytalan szenvedése, Tollagi új meg új felsülése ellenállhatatlanul kacajra fakasztanak. »Tihamér« fordulatos meseszövése ma is magával ragad, lelkesít lángoló hazaszeretete, és feszült érdeklődést kelt egy-egy, csaknem izgalmasan drámai helyzete. Tehát Kisfaludy novelláinak nemcsak irodalomtörténeti jelentőségük van, hanem részben irodalmi olvasmányul is szolgálnak.

Legnagyobb értékük azonban abban a kultúrtörténeti szerepben van, amely Kisfaludynak nemcsak novelláira, hanem egész működésére érvényes. Nevezetesen abban, hogy elbeszéléseivel is, mint a tömeg számára is könnyen hozzáférhető műfajjal, komoly irodalomnépszerűsítő tevékenységet fejtett ki. Az olvasótábor kiszélesítése mellett nem csekély az az érdeme sem, hogy a polgári életformára jellemző szalonok levegőjét fel-frissítve, a széplelkű olvasókat elszoktatta a romános históriáktól, és elvezette őket »Súlyosdi« társadalombírálatáig, a »Mit csinál a gólya?« falusi világáig és »Tihamér« önfeláldozó hazafiságáig.

16. Kisfaludy novelláinak keletkezési ideje (egy-két zsengét, töredéket, későbbi apróságot nem tekintve) az 1822—26. évekre korlátozódik. Nyilván következik ebből, hogy Kisfaludyt nem a művészi alkotás belső kényszere, hanem külső körülmények indították novelláírásra. Láttuk a novellák megindulásának társadalmi körülményeit. A novelláíró Kisfaludy elhallgatása sem véletlen. Az 1825—27-es országgyűlés nagy kiábrándulást idézett elő legjobbjaink lelkében [31]. A kor hangjaira már előbb is gyorsan és finoman rezonáló Kisfaludy sem maradhatott érzéketlen az új idők diktálta új követelményekkel szemben.

Ha pályája elején a hazafiságnak (bármily olcsó eszközökkel történő) feltüzelésére, majd a huszas évek elején a közügyek felé fordulás szükségességére, a nemesi elmaradottság bírálatára vagy az ősi dicsőség felidézésére volt szükség, abban Kisfaludy mindig élen járt. (Igazolják első drámái és novellái.) Nem meglepő tehát, hogy most — az 1820-as évek közepén — mikor a csak nemességet látó szűk világszemlélet helyett a társadalmi bázis széles körű kiterjesztésére, az egész népet felölelő nemzet fogalmának kialakítására volt szükség, Kisfaludyt ismét az élvonalban találjuk. Nép-feléfordulásának, népiességének legkonkrétabb megnyilatkozásai az 1829-i Aurórában megjelenő népdalok lesznek.

Az új tartalom új formát követelt. Kisfaludy éppen olyan habozás nélkül hagyja abba a novelláírást, éppen úgy a siker tetőfokán [32], mint pár évvel előbb a drámák esetében. Csakhogy míg a színpadról lehetett szólni az egész néphez is, a novella világa a szalonokra korlátozódott.

Innen érthető, hogy a huszas évek végén, pályája utolsó szakaszában a drámához visszatér írónk, novelláírása azonban végleg lezárult.

Az elbeszélések írásának teljes megszakadását lehetővé tette számára az is, hogy ekkor (1826) már egyre inkább jelentkeznek a követők és utánzók. Kisfaludy (s részben Fáy) novellái iskolát teremtettek. A prózai elbeszélés egyre nagyobb teret hódít, egyre inkább az érdeklődés középpontjába kerül; persze nemcsak Kisfaludy irodalmi tevékenysége folytán, hanem azért is, mert az egyre nagyobb ütemben menetelő városi, polgári haladás az irodalmi fejlődést is elősegítette. Pestnek és a polgárosuló magyar életnek a múlt század huszas éveiben megtett emelkedését pontos grafikonként megmutatja néhány korabeli adalék:

1822-ben a Tudományos Gyűjtemény: még a »próza tökéletlenségéről« panaszskodik [33]. De az 1824-es évfolyamban Balogh Sámuel már hatalmas elméleti fejtegetést közöl a »románokról«. (Igaz, hogy ő elsősorban a Dugonics, Kazinczy, Kiss János, Báróczi képviselte fordított vagy átdolgozott románokra hivatkozik.) Ezt az írást a letűnő romándivat utolsó nagy villanásának tekinthetjük. Egy év múlva már a feltörő új diadalmaskodik, amikor tízoldalas ismertetés jelenik meg Pálffy S. elbeszéléséről, s ugyanakkor Szalay Benjamin (tehát Kisfaludy) jó humorista dicséretéről olvashatunk »Bajjal ment, vígan jött« novellájával kapcsolatban [34].

A kor legszínvonalasabb folyóiratának tükre tehát a novella gyors népszerűsödéséről tanúskodik. E népszerűsödésben Kisfaludynak és Aurorájának volt legjelentősebb szerepe. Az irodalmi fejlődésre, a novella divatjára jellemző, hogy egymás után jelentkeznek a tehetséges vagy dilettáns utánzók (Kovács Pál s a korábban is emlegetett Majláth János a legtehetségesebb), akiknek — Szinnyei szavával — »egész tömegét« csábította maga után Kisfaludy úgyannyira, hogy »minden rangú-rendű ember kötelességének tartja, hogy — egy novellával — gazdagítsa irodalmunkat«. Kisfaludyt azonban egyik sem múlta felül.

Egyik-másik, novelláiban megpendített húr még soká rezeg irodalmunkban. (Vörösmarty, Nagy Ignác, később a népszínművek, sőt napjainkban is felújítások, átdolgozások).

Az úttörés érdemét — a vígnovellában — elhódította előle Fáy. De a novella igazi megalkotója s éppen a víg elbeszélésben mestere még sokáig Kisfaludy Károly marad. Neve nem merült homályba még Jókai, Mikszáth, Móricz, s ma újra nekilendülő novellairodalmunk mellett sem. Új életre kelő színdarabjai mellett — ha nem is a legnagyobbakkal egy sorban, de feltétlenül — helyet kívánnak haladó hagyományunk gazdag tárházában Kisfaludynak már-már elfelejtett novellái is.

JEGYZETEK:

Kisfaludy K. összes műveinek Horváth C. szerkesztésében megjelent négykötetes kiadását használtam (Bp. Magy. Könyvkiadó Int. É.-n.) Az utalások e kiadás szerint történnek.

[1] Vö. Szauder J., Bessenyei. 1953: 17.

[2] Vö. György L., A m. regény előzményei. 1941.

- [3] Szépprózai műfajok kialakulására, fejlődésére és a társad. változásokkal való kapcsolatára nézve vö.: Almási M., Tört. regényeink magasabb színvonaláért. Új Hang II. 12: 71. Pándi P., Titkári jelentés a M. Irod. társ. 1953. dec. közgyűlésén. Új Hang III. 2. 55—56. (ism.) stb.
- [4] Révai J., Irod. tanulm. 1950: 10.
- [5] Ezt az összefüggést a polgári irodalomszemlélet is észrevette. De nem a társadalmi alakulásban kereste okait, s így fordítva látta a fejlődés útját. Vö. Szinyeyi F. Novella és regényirod. a szab. harcig. I: 53.
- [6] Császár E. Boccaccio elbeszéléseit tekinti a modern novella közvetlen elődjének. E kétségtelenül érdekes műfajtört. kérdés fejtegetése itt túlságosan megszűre vezetne. Vö.: A m. regény tört. 1939: 21.) — Románon értem itt a rémhistóriai tárgyú, dagályos stílusú elbeszélést.
- [7] Vö. György L., i. m.: 38, vagy a korát megelőző Csokonai keserű kifakadásait a Tempefőiben.
- [8] Lev. XII: 377. Idézi György L., i. m.: 53.
- [9] György L., i. m.: 55.
- [10] Szauder, i. m.: 12.
- [11] Vö. Gyulai P., Össz. munkái. V. 1902: 189.
- [12] Úti levelek VIII. Idézi Szauder J., Kisfaludy K. vál. művei. Bev. M. Klasszikusok sorozat. 1954: 43.
- [13] Vö. Mód A., 400 év. 7. kiad.: 155.
- [14] Vö.: »meine Tendenz und ganzes Wessen umschliesst nur das Vaterland.« IV. 592.
- [15] »Mit ifjainkról írtál (írja Kazinczynak) egészen nem igazolhatom; a koránti dícséret többször önhittséget szül s ez mindig hátra taszít. Kémelve felfedezni hiányjokat, úgy tartom, hasznosabb.« IV. 649.
- [16] Vö.: Szauder J., Bev.: 38.
- [17] Vö.: Szinyeyi F.: Novellairásunk Jósikáig. Irod. Közl. 1915. — Császár F., i. m.: 86. Szinyeyi egyébként megemlíti Holosovszky I. Lelemények c. nyolc vig elbeszélés fordítását tartalmazó kötetét. Viszont egyikük sem emlékezik meg Verseghy F.-ről. Pedig »Kolomposi Szarvas Gergely«, »Báró Külneki Gil-méta kisasszony« s leginkább »Gróf Kacsaifalvi László« megérdemlik a figyelmet. Mikszáth K. is elismeréssel szól róluk. (Írói arcképek. 1953.) Bár kétségtelenül vitatható, hogy ezek a művek besorolhatók-e a novellának ekkor még kialakulatlan műfajába.
- [18] IV. 615., 618.
- [19] Szinyeyi szerint Fáy megelőzte Kisfaludyt a vígelbeszélésben a »Különös testamentum«-mal s az »Elkésések«-kel, »melyet (K.) kéziratban olvasott«. Novella és regényirod. I: 26. Vö.: ezzel kapcs. Horváth J., Kisfaludy K. (936.) 45.
- [20] Szinyeyi, i. m.: I: 82.
- [21] Uo. I: 29.
- [22] Tud. Gyűjt. 1882. XI. (Thaisz A.)
- [23] Vö.: Király I., Mikszáth K. 1952: 87.
- [24] Tud. Gyűjt. 1821. IX: 115.
- [25] Király I., i. h.
- [26] Uo.
- [27] Vö.: 16. pont.
- [28] IV. 616.
- [29] IV. 650.
- [30] Szinyeyi ellenkező véleményen van, bár ő is elismeri, hogy pl. Rózának a Zách családból származtatása történeti regényírói érzékre vall. Vö.: Horváth J. elismerő szavait is, I. m.: 53.
- [31] Szauder, Bev.: 58—59.
- [32] a Tud. Gyűjt. ismételtén dícséri Szalay Benjámin, tehát Kisfaludyt mint humoristát »Bajjal ment, vígán jött« c. elbeszéléseért. 1825. XII. (Thaisz)
- [33] Tud. Gyűjt. 1822. VII. 73.
- [34] Vö.: 32.
- [35] A Mátyás deákban is, a Hűség próbájában is nemesi rangra emeléssel, tehát a jobbágyi sorból való felszabadítással jutalmazza Mátyás a hűséges, becsületes embereket (II. 568, II. 668). Igaz, hogy itt nem »igazi« jobbágyokról, hanem patriarkális inasokról, cselédekről van szó. A népi rokonszeny azonban így is megmutatkozik.

РАССКАЗЫ КАРОЛЬ КИШФАЛУДИ
(К 170-ой годовщине рождения писателя)

А. Бенкё

В свержении единовластия чужого «романа», находящегося в моде в начале прошлого столетия значительную роль получили рассказы Кароль Кишфалуди. Кишфалуди не был выдающимся новеллистом. Но осознал актуальную необходимость рассказов накануне эпохи реформ. Через его новеллы проводятся две главных черты: по славе прошлого ободрительный настоящее время голос и критика своей эпохи, дворянского мира. На основе первого свойства он создал венгерский исторический рассказ, а другого — настоящую общественную новеллу. После анализа отдельных рассказов, автор устанавливает, что Кароль Кишфалуди в жанре как серьезного, так и веселого рассказа создал вечные ценности. Он — смотря и сегодняшними глазами — является значительным художником. К сожалению его новеллы покрыты пылью столетия. Отчасти обтирались с течением времени, но свет его не одной новеллы (Шульошди, Толлагй. Чтó делает аист? и. т. д.) чисто сверкает и сегодня.

KÁROLY KISFALUDY'S NOVELLEN
(Zur 170. Geburtsfeier des Schriftstellers)

Von L. Benkő

Den Erzählungen Károly Kisfaludy's fiel bei der Zerstörung der Alleinherrschaft des im Anfang des vorigen Jahrhunderts modernen fremden »Roman«s eine bedeutende Rolle zu. Kisfaludy war nicht par excellence Novellist. Aber er erkannte die aktuelle Notwendigkeit der Erzählungen an der Schwelle des Reformzeitalters. In seinen Novellen sind zwei Hauptlinien zu bemerken: er zeigt uns in ihnen die ruhmreiche Vergangenheit, um der Gegenwart Kraft und Mut zu geben; er tadelt die aristokratische Welt seiner eigenen Zeit. So schuf er einerseits die ungarische historische Erzählung, andererseits die echte Gesellschaftsnovelle. Nach der Analyse der einzelnen Erzählungen stellt der Verfasser fest, dass Károly Kisfaludy sowohl in der ernsten, als auch in der lustigen Novelle bleibende Werte geschaffen hat. In der lustigen Novelle ist er auch nach heutiger Beurteilung ein bedeutender Meister. Seine Erzählungen wurden leider ein ganzes Jahrhundert hindurch vom Staub der Vergessenheit überdeckt. Ein Teil derselben hat sich während dieser langen Zeit überlebt, aber viele (Súlyosdi, Tollagi, Mit csinál a gólya? usw.) leuchten auch heute noch in hellem Glanze.